

СМАРАГД

НАУКОВА РОБОТА

на тему

РОЗВИТОК СИСТЕМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ	6
1.1 Наукові підходи до сутності безготівкових розрахунків	6
1.2 Структурно-функціональні компоненти системи безготівкових розрахунків	8
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	11
2.1 Особливості здійснення безготівкових розрахунків в країнах ЄС	11
2.2. Оцінка динаміки безготівкових розрахунків в контексті стратегічних завдань розвитку фінансового ринку України.....	14
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ У ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ПАНДЕМІЇ.....	19
3.1 Удосконалення науково-методичного підходу оцінки впливу безготівкових розрахунків на ефективність діяльності банків	19
3.2 Рекомендації нівелювання ризиків шахрайств при здійсненні безготівкових розрахунків	22
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28
ДОДАТКИ	32

ВСТУП

Розвиток національної економіки та її банківського сектору залежать і потребують ефективної системи безготівкових розрахунків, яка характеризується не тільки кількісними показниками, але також якісними змінами, що пов'язані з розвитком платіжної інфраструктури та засобів безготівкових розрахунків на основі високотехнологічних інновацій, управління ризиками, забезпечення економічності, безпеки та доступності сервісів. Водночас вона повинна мати достатньо високий рівень стійкості для забезпечення безперервного грошового обігу, незважаючи на кризові явища та інші виклики та загрози. Таким викликом у 2020 р. стала пандемія COVID-19, яка зумовила нові тенденції в здійсненні безготівкових розрахунків, що потребують ретельного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічний базис розвитку системи безготівкових розрахунків формує науковий доробок зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема: М. Абрамова, Б. Адамик, М. Алексеєнко, Т. Андрейків, Т. Болгар, М. Ван Ден Берг, О. Вовчак, М. Вудфорд, О. Дзюблук, І. Івасів, О. Іссінг, М. Кинг, О. Колодізєв, В. Корнеєв, Л. Красавина, О. Лаврушин, Л. Манделл, О. Махаєва, В. Міщенко, А. Мороз, С. Науменкова, М. Савлук, А. Савченко, Б. Дж. Саммерс, В. Усоскин, М. Фридман, Я. Чайковський та інші. Проте, проблемні питання, що виникають в процесі розвитку безготівкових розрахунків в умовах динамічної трансформації фінансового ринку, розширення сфери фінансових послуг і поширення процесів цифровізації, а також глобальних викликів і загроз, які впливають на фінансову стабільність і до яких сьогодні поряд з суто економічними чинниками можна віднести пандемією COVID-19, вимагають поглиблення подальших досліджень, що зумовило мету і завдання наукової роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою наукової роботи є узагальнення та систематизація теоретико-методичних засад системи безготівкових

розрахунків, виявлення сучасних тенденцій і розробка пропозицій щодо розвитку безготівкових розрахунків у відповідь на виклики пандемії COVID-19.

Завдання дослідження. Досягнення поставленої мети визначило постановку та розв'язання таких завдань:

- розкрити наукові підходи до сутності безготівкових розрахунків;
- визначити структурно-функціональні компоненти системи безготівкових розрахунків;
- з'ясувати особливості здійснення безготівкових розрахунків в країнах ЄС;
- здійснити оцінку динаміки безготівкових розрахунків відповідно до стратегічних завдань розвитку фінансового ринку України;
- удосконалити науково-методичний підхід до оцінки впливу безготівкових розрахунків на ефективність діяльності банків;
- визначити рекомендації нівелювання ризиків шахрайств при здійсненні безготівкових розрахунків.

Об'єктом дослідження є система безготівкових розрахунків.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти функціонування системи безготівкових розрахунків в умовах COVID-19.

Методи дослідження. Загальну методологічну і методичну основу дослідження становлять такі методи і підходи: абстрактно-логічний – при формулюванні мети та завдань; системний – при визначенні сутності безготівкових розрахунків, формуванні структурно-функціональної моделі системи безготівкових розрахунків; компаративний, коефіцієнтний та відносних величин – при аналізі сучасних тенденцій здійснення безготівкових розрахунків; економіко-математичне моделювання – при виявленні впливу безготівкових розрахунків на ефективність діяльності банків; логічного узагальнення – для формулювання рекомендацій та висновків.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативні акти України, офіційна статистика Європейського центрального банку і Національного банку України, офіційна звітність банків України та ЄС, монографічні дослідження та наукові статті, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Окремі положення роботи мають елементи наукової новизни. Зокрема, удосконалено науково-методичний підхід до оцінки впливу безготівкових розрахунків на ефективність діяльності банків; розвинуто обґрунтування тенденцій здійснення безготівкових розрахунків в умовах пандемії в країнах ЄС та України зі співставленням їх особливостей. Набули подальшого розвитку структурно-функціональна модель системи безготівкових розрахунків і характеристика переваг безготівкових розрахунків для учасників грошових відносин в умовах пандемії.

Практичне значення одержаних результатів полягає у: розробці практичних рекомендації нівелювання ризиків шахрайства при здійсненні безготівкових розрахунків; обґрунтуванні тенденцій незворотності подальшого розвитку безготівкових розрахунків через впровадження інноваційних платіжних засобів та систем.

Практичне значення одержаних результатів підтверджено довідками про впровадження в діяльність банківської установи та освітній процес закладу вищої освіти за напрямом наукового дослідження.

Апробація результатів роботи. Основні науково-практичні положення та результати дослідження представлені:

1. стаття «Сучасні тенденції ринку безготівкових платежів під впливом пандемії COVID-19: зарубіжний та вітчизняний досвід» у Міжнародному науково-практичному журналі (2020), який включено до категорії «Б» фахових видань України та до наукометричної бази Index Copernicus;

2. доповідь «Проблематика використання електронних платіжних засобів в контексті стимулювання обсягів безготівкових платежів» на Міжнародній науково-практичній конференції (м. Черкаси, 2020).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

1.1 Наукові підходи до сутності безготівкових розрахунків

Системи безготівкових розрахунків як предмет вивчення фінансової науки та банківської справи виокремився відносно нещодавно. Тому ще не можна вважати завершеним формування його теоретико-методологічних засад і понятійного апарату, де базовим є поняття «безготівкові розрахунки».

На думку Т.А. Піхняк і М.А. Кобилецької, безготівкові розрахунки є важливою ланкою фінансових відносин, що з'єднує кожний суб'єкт господарювання з оточуючим ринковим середовищем, державними фінансами та дозволяє брати участь у процесі виробництва, розподілу та споживання [1].

Відсутність єдності наукових поглядів підтверджує різноманітність позицій дослідників, наведена в табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Деякі наукові підходи до тлумачення поняття «безготівкові розрахунки»

Джерело	<i>Безготівкові розрахунки – це ...</i>
Вовчак О. Д., Руцишин Н. М., Андрейків Т. Я. [2]	розрахунки, що проводяться без участі готівки, тобто в сфері безготівкового грошового обігу
Дзюблюк О. В., Корнеєв В. В., Міщенко В. І. [3]	рух грошей у формі послідовних записів на рахунках у банківських установах або за зарахуванням взаємних вимог
Дянів Р. П. [4]	форма грошового обігу, за якою зберігання і рух грошових коштів здійснюється без готівкових грошей, шляхом перерахування грошових сум з рахунку платника на рахунок одержувача
Борисов А.Б. [5]	розрахунки, які здійснюються між фізичними і юридичними особами без застосування готівкових грошей шляхом перерахування засобів через банк з розрахункового (поточного) рахунку платника на рахунок їх одержувача
Партин Г. О., Загородній А. Г. [6]	платежі, які здійснюються шляхом списання коштів із банківського рахунку платника і зарахування їх на банківський рахунок одержувача

Джерело: складено автором за вказаними джерелами

Найбільш поширеною є позиція розуміння безготівкові розрахунки через розкриття сутності «безготівкові» і уточнення «здійснюються шляхом списання

коштів із банківського рахунку платника». Така позиція підтримується також на законодавчому рівні [7]. На нашу думку, такий класичний підхід вже не відображає еволюційний розвиток безготівкових розрахунків, адже завдяки поширенню цифрових технологій і появі нових учасників в їх інституційній інфраструктурі послаблюється обов'язковість банківського рахунку для їх здійснення. Тобто зараз безготівкові розрахунки стають способом погашення зобов'язань за допомогою нових форм грошових засобів (електронні гроші, криптовалюта) або заліку взаємних вимог.

Розкриттю сутності будь якого поняття, в тому числі безготівкових розрахунків, сприяє впорядкування їх форм прояву через побудову класифікації, яка має відкритий характер і залежить від повноти обраних класифікаційних ознак. Так, В.Ф. Колесніченко, О.М. Колодізев [8], Я.І. Чайковський [9], О. Д. Вовчак, Н.М. Руцишин, Т. Я. Андрейків [2] до таких ознак включили: склад учасників, призначення платежу, строк виконання платежу, місце проведення, гарантію платежу, джерела коштів (Додаток А). Натомість А. Безклубий пропонує додати таку ознаку, як підстави виникнення безготівкових розрахунків, пропонуючи розрізняти розрахунки, що виникли на підставі одностороннього правочину, договору, рішення суду, закону [10].

Іншою важливою характеристикою, що визначає безготівкові розрахунки, є переваги, які вони створюють. Зауважимо, що впродовж пандемії COVID-19 поряд з раніше визначеними перевагами безготівкових розрахунків набувають вагомості нові (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Характеристика переваг безготівкових розрахунків для учасників грошових відносин

Учасник	Сталі переваги	Нові переваги в умовах пандемії Covid-19
Держава	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення бази оподаткування; - зниження обсягів тіньової економіки та декриміналізація; - скорочення витрат: обслуговування грошового обігу, друк банкнот; - безготівкові кошти знаходяться в економіці; - монетизація пільг (оплата по факту використання). 	<ul style="list-style-type: none"> - додатковий спосіб втримання рівня торгових процесів та розвитку економіки в країні під час розгортання кризи за допомогою діяльності онлайн ринку

Закінчення табл. 1.2

Банки	<ul style="list-style-type: none"> - скорочення операційних витрат (на послуги з інкасації, роботу касирів); - знання свого клієнта: розширення клієнтської бази за рахунок додаткових переваг, рекламних акцій (cross-sales, co-brand, cashback, rewards); - зростання комісійного доходу, ліквідності. 	<ul style="list-style-type: none"> - активізація переходу населення до безготівкових розрахунків, дистанційних форм самообслуговування; - стимул до розвитку нових банківських платіжних технологій, які зменшують ймовірність зараження вірусом
Торговці	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення середнього чеку; - підвищення захисту від шахрайських дій; - пропозиція нових сервісів та послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> - можливості проведення продажів через онлайн платежі в період локдауну; - зменшення захворюваності серед персоналу, зокрема який контактує з готівкою та покупцями і відповідно зменшення витрат на лікарняні
Громадяни	<ul style="list-style-type: none"> - зручність у використанні; - доступ до додаткових сервісів та можливостей; - підвищення захисту від шахрайських дій. 	<ul style="list-style-type: none"> - можливість здійснення покупок не покидаючи житло; - можливість мінімізації ризику зараження вірусом через контакт із готівковими коштами.

Джерело: розвинуто автором на основі опрацювання [9, 11,12]

Зокрема, для банків переваги також полягають у підвищенні економічної вигоди за рахунок прискорення обігу грошей, рівному доступі до послуг, швидкості здійснення розрахунків при меншій потребі в ліквідних коштах, що знижує ризики процесу розрахунків, зниження кредитних і розрахункових ризиків при здійсненні валютних операцій і операцій з цінними паперами тощо. Крім того, безготівкові розрахунки є протидією розвитку тіньової економіки.

Отже, безготівкові розрахунки під впливом пандемії COVID-19 набувають подальшого розвитку і нових переваг для учасників грошових відносин.

1.2 Структурно-функціональні компоненти системи безготівкових розрахунків

Система безготівкових розрахунків є складовою загальної національної грошової системи поряд з системою готівкового обігу та валютною системою.

Компаративний аналіз наукових підходів показав, що до основних складових системи безготівкових розрахунків входять принципи, форми розрахунків, способи платежу, вимоги до організації безготівкових розрахунків.

О. В. Костюнік обґрунтовує доцільність включення також розрахункових документів, способи безготівкових розрахунків і механізм контролю за станом розрахунків [13].

Н. Д. Фаюра і Н. А. Боднар погоджуються з обов'язковістю контролю за станом розрахунків, законністю проведення грошових операцій, правильним оформленням розрахункових документів та вчасністю їх проходження [14].

В.Ф. Колесніченко та О. М. Колодізев важливими складовими системи також виділяють мету, завдання безготівкових розрахунків і мотивацію господарюючих суб'єктів до їх проведення [8].

Структурно-функціональну модель системи безготівкових розрахунків представлено на рис. 1.1. Основною метою такої системи вважаємо організацію та забезпечення ефективного проведення розрахунків у сфері грошового обігу без використання грошових коштів. Для неї характерні такі принципи:

- обов'язковість зберігання грошових коштів на рахунках банку;
- право підприємства самостійного вибору установи банку для відкриття як основного, так і додаткового рахунків;
- правовий режим здійснення платежу;
- самостійність вибору форми розрахунків з відповідним фіксуванням обраного варіанта у своїх договорах та угодах;
- списання коштів з рахунку лише за розпорядженням його власника (у випадку відкриття кількох рахунків в установі банку, обов'язковим є момент визначення основного рахунку);
- особливістю відкриття рахунку є попереднє повідомлення податкового органу про намір суб'єкта підприємницької діяльності відкрити рахунок в установі банку;
- терміновість здійснення платежу – момент здійснення платежу має мати мінімальний розрив в часі з моментом відвантаження товарів, виконанням робіт, наданням послуг;
- платежі з розрахункового рахунку здійснюються в межах доступного залишку на рахунку суб'єкта господарювання або в межах банківського кредиту [15].

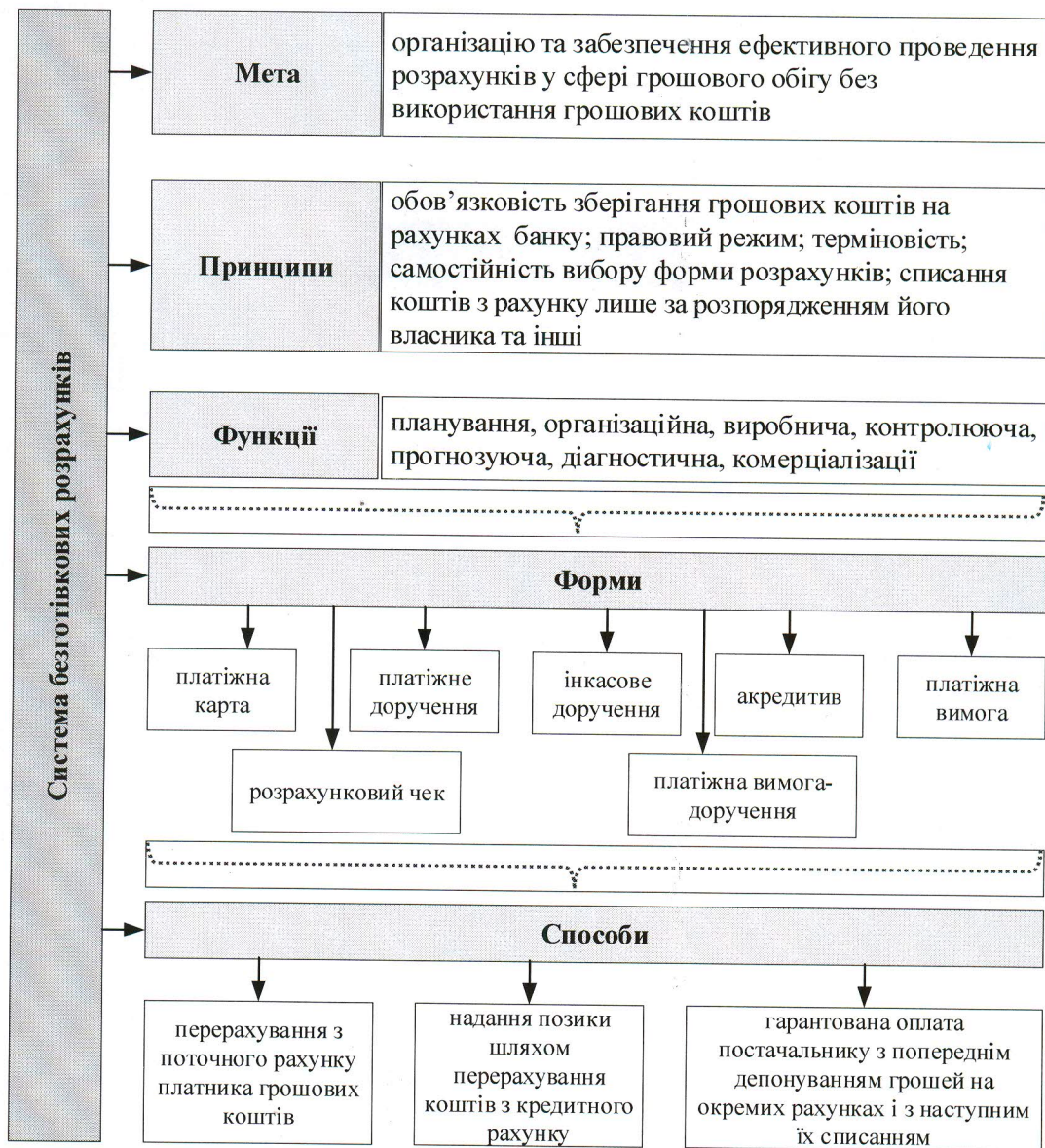

Рис. 1.1 Структурно-функціональна модель системи безготівкових розрахунків

Джерело: розвинуто автором на основі [8, 13, 14]

Основні переваги та недоліки основних форм безготівкових розрахунків представлено в Додатку Б [16].

Таким чином, система безготівкових розрахунків створює комфортні умови для всіх учасників з дотриманням розрахункової і договірної дисципліни, забезпечуючи своєчасність та безпеку проведення розрахунків.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

2.1 Особливості здійснення безготівкових розрахунків в країнах ЄС

Сучасні світові тенденції засвідчують активне зростання обсягів глобальних безготівкових операцій. Зокрема, 2018-2019 роки знаменувались найвищим показником (майже 14%) зростання обсягів світових безготівкових платежів до 708,5 млрд. операцій. Так, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні їх обсяг досягнув в 2019 році 243,6 млрд операцій і перевершив Європу і Північну Америку, що було зумовлено зростанням використання смартфонів, впровадженням цифрових гаманців і інноваціями в сфері мобільних платежів, поширенням електронної комерції. Країнами лідерами є Китай, Індія та інші країни Південно-Східної Азії зі зростанням обсягів безготівкових розрахунків 2019 році на 32% [17].

Загальна кількість безготівкових розрахунків, що включають всі види платіжних послуг, в ЄС на кінець 2019 року становила 98,0 млрд (162,1 трлн євро), що на 8,1% більше порівняно з попереднім роком, а безготівкові платежі у точках продажів становили 27% (52% у вартісному вираженні). Це відбулося переважно за рахунок збільшення обсягів карткових платежів, які в 2019 році зросли до 24% за обсягом (41% за вартістю). Першість у безготівкових операціях ЄС належить Великій Британії, де на кінець 2019 року було проведено 30,261 млрд платежів (рис. 2.1). Зростання протягом 2016-2019 років спостерігалось також в Іспанії (на 34,7%), Франції (на 19,16%), Німеччині (на 18,8%) [18].

Карантинні обмеження та заклики безпеки під час пандемії COVID-19 створили додаткові умови для активного переходу від готівки, яка є потенційним джерелом перенесення вірусу, до безготівкових способів проведення платежів. Ф. Панетти, член правління ЄЦБ, вважає, що «шок від

COVID-19 пришвидшує тенденцію до цифровізації, що привело до зростання онлайн-транзакцій та безконтактних платежів» [19].

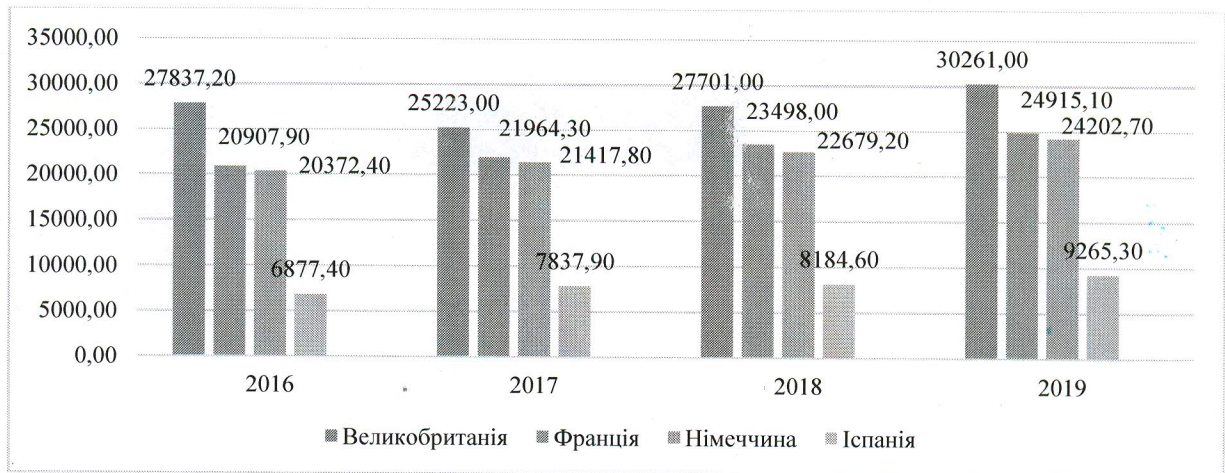

Рис. 2.1. Динаміка кількості безготівкових розрахунків в країнах ЄС за період 2016-2019 рр, млн шт.

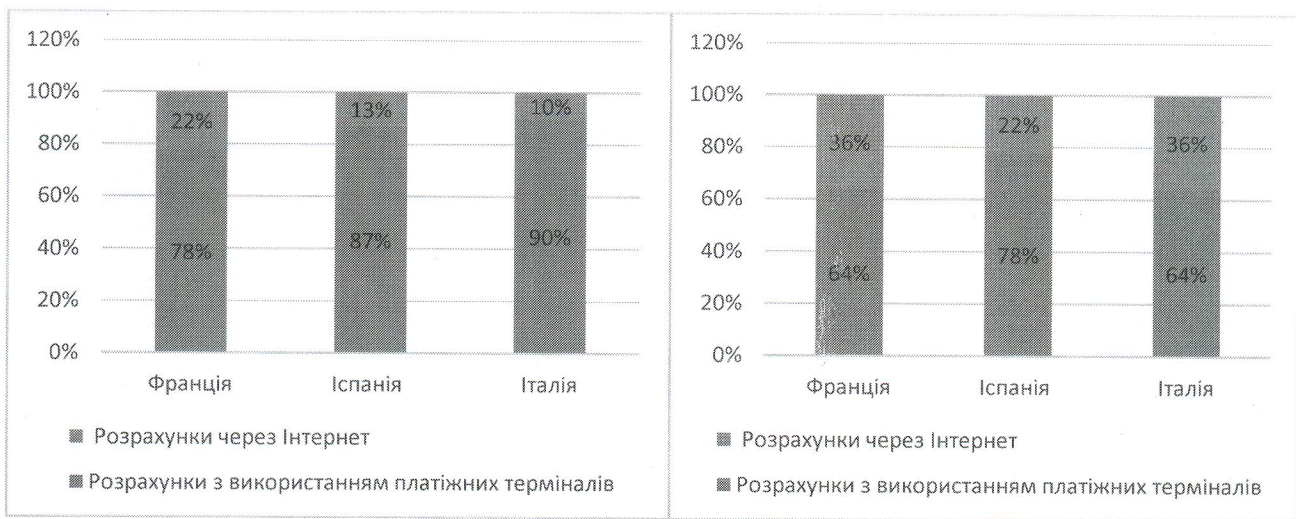
Джерело: угруповано на основі [18]

У Німеччині, незважаючи на невисоку популярність безконтактної оплати, з початку COVID-19 використання цього способу розрахунку зросло на 12% зі значним долученням до безготівкових розрахунків клієнтів банків старшої вікової групи [20]. У Франції також скоротилось використання готівки на користь безконтактними картками, адже клієнти банків вважають, що банкноти є невід'ємним чинником передачі вірусу [21].

Активне проведення в країнах ЄС під час пандемії COVID-19 безготівкових платежів через безконтактні засоби вплинуло на скорочення кількості АТМів, нарощення кількості POS-терміналів і перехід до платежів онлайн чи в торговельних мережах як із використанням безконтактних карток, так і за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв задля безпеки, швидкості та зручності таких операцій. Зокрема, в Іспанії до коронакризи 87% платежів населення здійснювало готівкою. Під час пандемії 47% іспанців заявили, що збільшили використання цифрових платежів, а 48% продовжать робити це протягом наступних 6-9 місяців. Причому 66% іспанців надають перевагу безконтактним карткам, мобільним телефонам або розумним

годинникам, які гарантують нульовий фізичний контакт між клієнтом і продавцем [22].

Розвиток цифрових технологій сприяє переміщенню більшості комерційних операцій в Інтернет-середовище. Окрім того, період локдауну, що значно обмежив можливості пересування громадян в країнах ЄС став додатковим поштовхом до зростання обсягів безготівкових платежів через мережу Інтернет. За перший квартал 2020 року обсяг платежів через Інтернет в Італії зросли на 26 п.п., Франції 14 п.п., Іспанії 9 п.п. (рис.2.2).

а) 2019 р., %

б) квітень 2020 р., %

Рис.2.2. Структурний розподіл способів проведення безготівкових операцій в країнах ЄС за період 2019 - квітень 2020 рр.,%

Джерело: сформовано на основі [12]

Це стало слідством збільшення в країнах ЄС у 2020 році ліміту безконтактних платежів картою без автентифікації клієнта. На кінець 2019 року в Європі було 6 країн, де ліміт безконтактних платежів становив 30 євро і вище. В травні 2020 року вже 17 країн ЄС збільшили безконтактні ліміти до максимального обсягу в 50 євро за транзакцію, а Велика Британія (ліміт 51 євро), Болгарія (ліміт 51 євро) та Швейцарія (ліміт 76 євро), перевищила його [23].

Крім того, пандемія COVID-19, незважаючи на створення значної невизначеності і нових ризиків у фінансовій сфері, стала імпульсом для кооперації європейських банків. Найбільші 16 фінансових інститутів Німеччини, Франції, Нідерландів, Бельгії та Іспанії домовилися про створення власної платіжної системи, як альтернативи американським. Система «Європейська платіжна ініціатива» (Pan-European Payment System Initiative, або PEPSI) передбачає управління всіма формами безготівкових розрахунків в ЄС [24].

Таким чином, основними тенденціями здійснення безготівкових розрахунків в період пандемії для країн ЄС стало: 1) збільшення обсягів безготівкових розрахунків, що відбулося переважним чином за рахунок збільшення обсягів карткових платежів; 2) активний розвиток безконтактних форм і способів безготівкових розрахунків за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв, що пов'язане з прагненням мінімізувати ризики зараження під час пандемії; 3) долучення до безготівкових розрахунків клієнтів старшої вікової групи, що переважають в структурі населення Європи, незважаючи на їх консерватизм; 4) запровадження стимулюючих важелів, зокрема збільшення ліміту безконтактних платежів картою без автентифікації клієнта, створення власної платіжної системи безготівкових розрахунків з охопленням всієї єврозони.

2.2. Оцінка динаміки безготівкових розрахунків в контексті стратегічних завдань розвитку фінансового ринку України

Розвиток безготівкових розрахунків в Україні відбувається в рамках виконання основних КПЕ Комплексної програми розвитку фінансового сектору України за 2013-2019 рр. (табл. 2.1). За рахунок розвитку системи безготівкових розрахунків відбувається активне зменшення рівня готівки в економіці України та нарощення обсягів безготівкових розрахунків.

Упродовж 2015-2019 років відбувалося збільшення обсягу операцій (безготівкових та отримання готівки) з використанням платіжних карток,

емітованих українськими банками, зокрема, на кінець 2018 року він зріс на 26,6%, на кінець 2019 року – на 29,16% (рис. 2.3).

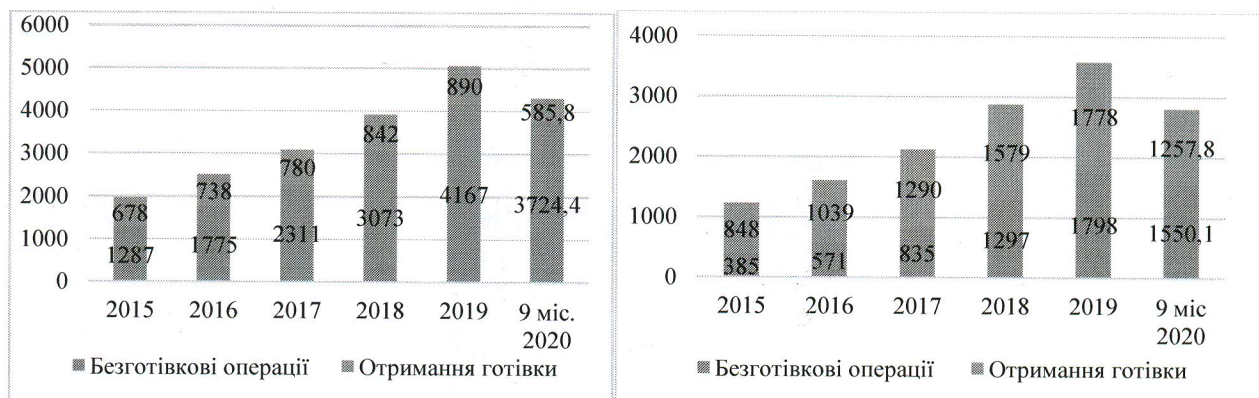
Таблиця 2.1

Виконання основних КПЕ Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року за 2013 – 2019 рр.

Показник	1.01.2014	1.01.2015	1.01.2016	1.01.2017	1.01.2018	1.01.2019	1.01.2020
Рівень готівки в економіці (М0/ВВП)	17,8%	14,6%	13,5%	11,1%	10,3%	9,7%	≤9,5%
Рівень безготівкових розрахунків	25,0%	31%	35%	39,3%	45%	50,3%	55%

Джерело: [25]

Пандемія та карантинні обмеження пришвидшили зміни в платіжних звичках громадян у бік безготівкових розрахунків. Відповідно, лише за дев'ять місяців 2020 року, в період пандемії, обсяг операції з використанням платіжних карток зріс на 18,0% порівняно з аналогічним періодом 2019 року і становив 4310,2 млн шт., а їхня сума – 2807,9 млрд грн.

а) кількість операцій, млн, шт.

б) сума операцій, млрд. грн.

Рис.2.3. Динаміка кількості та суми операцій з використанням платіжних карток протягом 2015 - 9 місяців 2020 рр. в Україні.

Джерело: [25, 26]

Водночас обсяг готівкових коштів в обігу поза банками в 2020 році збільшився на 131,3 млрд грн (+34,2%) - до 515,7 млрд грн., що можна пояснити посиленням невизначеності через карантин, скорочення схильності до

купівлі купівлю дорогих товарів та товарів непершої необхідності; зростанням соціальних виплат категоріям населення схильним до готівкових розрахунків [27].

При використанні карток переважають саме безготівкові операції. За підсумками 2018 року їх обсяг становив 45,1%, на кінець 2019 року – 50,3% і за 9 місяців періоду пандемії 2020 року – 55,2% від суми всіх операцій із картками або 1550,1 млрд грн. Кількість безготівкових операцій становила на кінець 2019 року 4167,1 млн. шт. (82,4%), тобто 82 із 100 операцій із платіжними картками були безготівковими. За період 9 місяців 2020 року цей показник вже досяг 86 зі 100 операцій з платіжними картками. Водночас кількість операцій з отримання готівки з платіжних карток в 2020 році зменшилася на 11,3%, а сума – на 3,3% проти дев'яти місяців 2019 року [26].

Якщо проаналізувати кількість карток у розрізі карткових платіжних систем, то станом на 1 січня 2020 р. в Україні перше місце посідав Mastercard (47,2 млн. шт., 68,5%), друге – Visa (21,0 млн. шт., 30,5%) [28]. Найбільша кількість активних карток станом на 1 січня 2020 року (28,7 млн шт. або 68,1%) – були картки, емітовані у міжнародній платіжній системі MasterCard. Друге та третє місце за кількістю активних карток посідали міжнародна платіжна система VISA (12,9 млн шт. або 30,7%) та система ПРОСТІР (0,5 млн шт. або 1,1%) (Додаток В).

У 2019-2020 рр. переказ коштів в Україні здійснювали 7 систем, створених нерезидентами, з яких чотири системи з США (“Western Union”, “MoneyGram”, “RIA” та “Sigue Money Transfer”), по одній – з Грузії (“IntelExpress”), Канади (“MEEST”) та Азербайджану (“ХАЗРИ”). ситуація залишалася незмінною [35]. Системами, створеними нерезидентами, в 2019 р. було переказано у межах України – 54,7 млн грн або 2,1 млн дол США (в екв.), що становить 0,03% від загального обсягу таких переказів, а в Україну – 2127,3 млн дол. США (в екв.) і становить 93,7% від загальної суми таких переказів, а з України – 392,3 млн дол. США (в екв.) і 98,5% від загальної суми таких переказів (рис. 2.5) [29]. За 9 місяців 2020 р. такими системами було переказано в Україну – 1784,4 млн дол. США (в екв.), за межі України – 378,1 млн дол. США (в екв.), в межах

України – 44 млн грн. або 1,66 млн дол. США (в екв.). Тобто ситуація продовжувала бути стабільною. Україна залишається країною-реципієнтом транскордонних переказів, адже сума коштів, отриманих в Україні з використанням міжнародних систем переказу коштів, у п'ять разів перевищує суму коштів, відправлених за її межі [30].

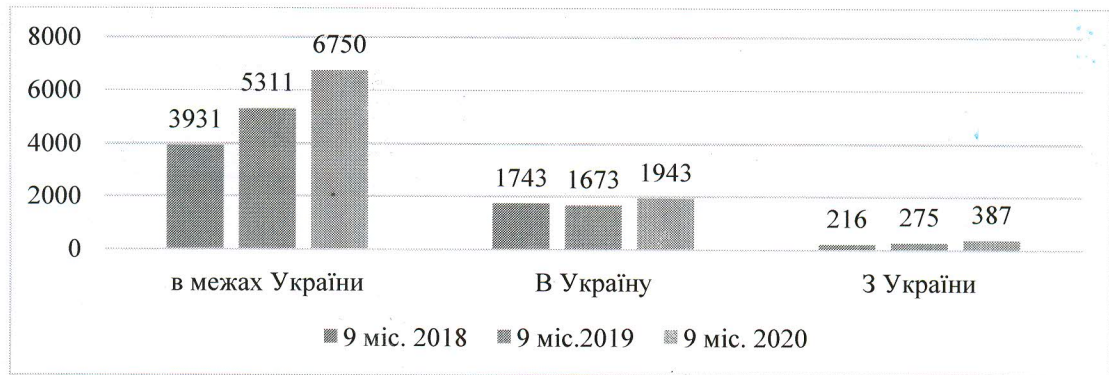

Рис. 2.5. Сума переказів, здійснених через системи переказу коштів, млн дол. США (екв.)

Джерело: [30]

Карантинні обмеження та заклики безпеки під час пандемії підвищили популярність безконтактних платежів із використанням безконтактних та токенизованих карток (за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв). Станом на 1.01.2019 р. кількість безконтактних платіжних карток в Україні зросла на 44%, порівняно з попереднім періодом і становила 4,0 млн шт, а у вересні 2020 р. для здійснення операцій були використані 11,5 млн безконтактних карток і 3,4 млн токенизованих карток, що на 51% більше, порівняно з січнем цього ж року [26].

У 2020 р. змінилася динаміка структурного розподілу безготівкових операцій за способом проведення (рис. 2.6). Так, на кінець 2019 р. понад половину кількості безготівкових операцій проводилось з використанням платіжних терміналів (51,2%), їхня сума становила 28,5% усіх безготівкових операцій. Водночас понад третина безготівкових операцій (35,9%) було проведено через мережу Інтернет. За 9 місяців 2020 року структурний розподіл зберігався, проте відбулося нарощення обсягів операцій через Інтернет (36,3%) та переказів з карти на карту (12,3%).

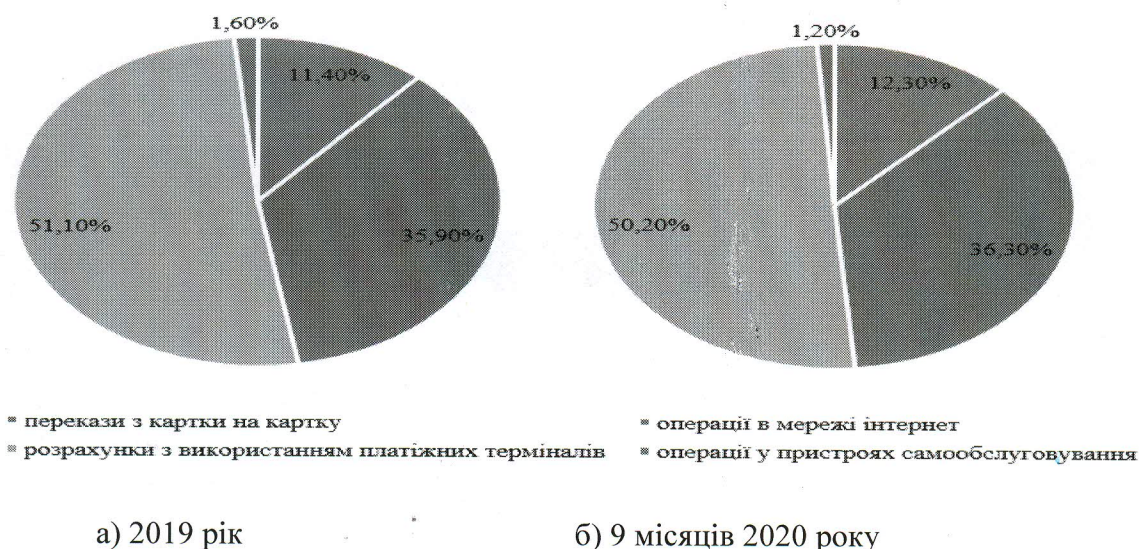

Рис. 2.6 Структура способу проведення безготівкових операцій з використанням карток в Україні, %

Джерело: сформовано на основі [25, 26]

Крім того, з початку 2020 р. кількість торговельних POS-терміналів також зросла – на 7,9% (до 360,4 тис. од.). Водночас понад 85% від усіх торговельних POS-терміналів забезпечують безконтактну оплату. Кількість платіжних терміналів у торговельній мережі (контактних та безконтактних) у розрахунку на 1 млн населення України на 01 жовтня 2020 року становила 9 тис. штук проти 8,4 тис. штук на початку року [25].

Отже, оцінюючи динаміку безготівкових розрахунків в контексті стратегічних завдань розвитку фінансового ринку України можемо зробити такі висновки: 1) пандемія та карантинні обмеження внесли зміни в платіжні звички громадян, що призвело до активізації попередніх тенденцій збільшення обсягів безготівкових розрахунків; 2) переважна більшість безготівкових розрахунків відбувається з використанням платіжних карток платіжних систем Mastercard та Visa (з наданням переваги безконтактним та токенованим карткам); 3) збільшення обсягів готівкових коштів в обігу поза банками у пов'язано з посиленням невизначеності через карантин, скорочення схильності до купівлі товарів, зростанням соціальних виплат категоріям населення, що надають перевагу готівковим розрахункам, втратою населенням довіри до влади під час пандемії; 4) Україна залишається країною-реципієнтом транскордонних переказів; 5) підтверджено тенденцію незворотності подальшого розвитку безготівкових розрахунків через впровадження інноваційних платіжних засобів і систем.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ У ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ПАНДЕМІЇ

3.1 Удосконалення науково-методичного підходу оцінки впливу безготівкових розрахунків на ефективність діяльності банків

Здійснення безготівкових розрахунків забезпечується високотехнологічним спеціалізованим обладнанням та програмним забезпеченням, впровадженням банківських інновацій на основі цифрових технологій. Це потребує значних витрат з боку банків і потребує від них врахування також зростання ризиків і втрати довіри внаслідок активізації шахрайських дій з боку сторонніх осіб. Тому постає питання обґрунтованої оцінки впливу впровадження сучасних засобів безготівкових розрахунків на ефективність діяльності банків. Для вирішення цього завдання пропонуємо удосконалення науково-методичного підходу на основі економіко-математичного моделювання.

Для дослідження взаємозв'язку між безготівковими розрахунками та ефективністю діяльності банків України, на основі щомісячних даних за період з 2011 по 2020 рр. отриманих з офіційного сайту НБУ, було побудовано таку багатофакторну регресійну модель:

$$Bank_{efficiency} = \beta_0 + \beta_1 Cashless + \beta_2 Electronic_{payments} + \beta_3 ATM + \beta_4 Payment_{terminals}, \quad (3.1)$$

де ендогенними змінними виступають показники ефективності функціонування банків ($Bank_{efficiency}$), а саме рентабельність активів (ROA) та рентабельність капіталу (ROE), а екзогенними – суми безготівкових операцій ($Cashless$), кількості електронних платіжних засобів ($Electronic_{payments}$), кількості банкоматів (ATM) та кількості платіжних терміналів ($Payment_{terminals}$), а β_0 – константа, $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$, – це значення коефіцієнтів для незалежних змінних моделі. Описову статистику цих показників відображено в табл. 3.1

Таблиця 3.1

Описова статистика обраних показників

Змінна	Obs	Mean	Median	Str.dev.	Min	Max
ROA	110	-0.006628	0.297320	5.581679	-33.26891	29.87047
ROE	110	-11.09196	1.295000	50.00659	-277.3300	41.03000
ATM	110	34459.15	34725.74	2892.903	28730.00	40350.00
Payment_terminals	110	201213.4	207148.0	72325.04	74510.00	385234.3
Electronic_payments	110	33548.59	33086.73	3419.496	29104.00	46373.26
Cashless	110	624112.4	303612.0	151944.2	18375.00	15550100

Джерело: сформовано автором

Для розуміння взаємозв'язків між залежними та незалежними змінними було побудовано кореляційну матрицю (табл.3.2), відповідно до якої визначено наявність тісного та помірною прямого взаємозв'язку між залежними (ROE, ROA) та незалежними змінними. Непрямим є кореляційний взаємозв'язок між ROA та кількістю банкоматів (ATM) (-0.081), окрім того взаємозв'язок між ROE та кількістю банкоматів є також слабким (0.105).

Таблиця 3.2

Кореляційна матриця взаємозв'язків між обраними показниками

	ROE	ROA	Payment_terminals	Electronic_payments	ATM	Cashless
ROE	1	0.618	0.720	0.657	0.105	0.719
ROA	0.618	1	0.352	0.311	-0.081	0.326
Payment_terminals	0.720	0.351	1	0.790	0.614	0.514
Electronic_payments	0.657	0.311	0.790	1	0.456	0.532
ATM	0.105	-0.081	0.614	0.456	1	0.474
Cashless	0.439	0.326	0.514	0.532	0.474	1

Джерело: розрахунок автора

Результати багатофакторних регресійних моделей, що відображають вплив безготівкових розрахунків на показники прибутковості діяльності банків, а саме рентабельності активів (ROA) та рентабельності капіталу (ROE), наведено в табл. 3.3. Для приведення всіх рівнянь до лінійного вигляду всі змінні були прологарифмовані. У дужках під кожним значенням коефіцієнта показано t-статистику, а *, ** та *** вказують на значущість даних коефіцієнтів на рівні 10%, 5% та 1% відповідно.

Відповідно до отриманих результатів, можемо стверджувати, що моделі є значущими відповідно до значень F-критерію, а значення R^2 свідчать, що

варіація рентабельності активів на 41% пояснюється змінами обраних незалежних змінних (Cashless, Electronic_payments, ATM), а варіація рентабельності капіталу банків України на 58% пояснюється змінами обраних незалежних змінних (Cashless, Payment_terminals, ATM). Проведені тести Вайта та Бройша-Пагана свідчать про гомоскедастичність залишків в моделях, а значення критеріїв Дарбіна-Уотсона ($dw = 1,11$ та $dw = 1,34$) – про відсутність автокореляції.

Таблиці 3.3

Вплив безготівкових розрахунків на прибутковість діяльності банків

Змінні	ROA	ROE
Constant	43.408** (2.44)	-4.08 (-0.198)
Cashless	1.462*** (3.423)	0.465*** (4.622)
Payment_terminals	8.267*** (4.371)	
Electronic_payments		3.972** (2.33)
ATM	-12.01*** (4.378)	-3.963** (-2.556)
R ²	0.42	0.58
R ² adj.	0.41	0.55
F statistic	12.233	25.596
Model significance P-value	0.000002	0.000000

Джерело: розраховано автором у пакеті Eviews

В результаті проведених розрахунків рівняння багатofакторних регресійних моделей мають вигляд:

$$ROA =$$

$$43.408 + 1.462 * Cashless - 12.01 * ATM + 8.267 * Payment_terminals \quad (3.2)$$

$$ROE = 0.465 * Cashless - 3.963 * ATM + 3.972 * Electronic_payments \quad (3.3)$$

Аналізуючи отримані результати моделювання, можна зробити такі висновки: 1) безготівкові розрахунки позитивно впливають на показники прибутковості діяльності банків, а саме збільшення суми безготівкових

розрахунків на 1% сприяє збільшенню рентабельності активів на 1,462%, а рентабельності капіталу банків – на 0,465%; 2) зростання кількості платіжних терміналів позитивно впливає на діяльність банків і збільшує рентабельність активів на 8,2%, а зростання кількості електронних платіжних засобів – збільшує рентабельності капіталу на 3,9%; 3) збільшення кількості банкоматів, відповідно до результатів проведеного моделювання, негативно впливає на прибутковість діяльності банків. На нашу думку, це пов'язано зі значно більшими витратами на їх купівлю, встановлення, оренду зони розміщення і обслуговування, тому зараз бачимо призупинення зростання банкоматної мережі і заміну старих моделей на більш багатофункціональні з розширеним переліком операцій.

Отже, прийняття рішень щодо розширення переліку платіжних засобів і подальшої експлуатації існуючих повинно спиратись на обгрунтовану оцінку їх впливу на ефективність діяльності банку.

Серед інших ефектів впливу активного переходу на безготівкові розрахунки варто виокремити також: 1) зменшення операційних витрат – за рахунок зменшення ризиків транзакцій, операційно-технічних ризиків, зменшення офісних витрат; 2) збільшення комісійних доходів – за рахунок нарощення оплати дистанційних систем самообслуговування клієнтів); 3) збільшення нематеріальних активів – за рахунок збільшення об'єктів інтелектуальної власності, майнових прав на сучасні фінансові технології. Все означене призведе до збільшення прибутку банку та підвищення конкурентних позицій банку на ринку.

3.2 Рекомендації нівелювання ризиків шахрайств при здійсненні безготівкових розрахунків

Карантинні обмеженнями, заходи безпеки в умовах пандемії COVID-19 прискорили тенденцію переходу до cashless економіки, проте не знівелювали

більшість проблем, з якими стикаються як фінансові установи, так і населення під час проведення безготівкових розрахунків.

З активним переходом споживачів в онлайн платежі, шахраї активно продовжують шукати можливості, щоб скористатися цією новою поведінкою. Серед найпоширеніших злочинів у сфері безготівкових розрахунків виокремлюють такі: скімінг, кеш-трепінг, кардінг, несанкціоноване списання коштів з банківських рахунків за допомогою систем дистанційного банківського обслуговування, фішинг та онлайн шахрайство [31]. З початку пандемії COVID-19 світові компанії повідомляють про 4000 кібератак в середньому на день, що на 400% більше, ніж до пандемії [32]. Тема COVID-19 активно експлуатується шахраями. Сформовано десятки незаконних способів викрадення грошей з карткових рахунків як за допомогою телефонних дзвінків і розсилки повідомлень у різні месенджери, так і на сайтах, присвячених темі COVID-19. Число останніх стихійно збільшилося, особливо на самому початку карантину. Карткові шахраї користувалися і новими ресурсами про віруси, і новими прийомами, які були пов'язані з хворобою. Зі збільшенням оплати комунальних послуг та покупки товарів в Інтернеті шахраї активніше створюють фішингові (підроблені) сайти під виглядом платіжних онлайн-сервісів [33].

Кібератаки, шахрайські дії злочинців не лише ставлять під загрозу процеси обробки та зберіганням фінансової та особистої інформації клієнтів банків, вони негативним чином впливають на ефективність їх діяльності через збільшення витрат, пов'язаних з виникненням операційних, технічних ризиків, та ризиків транзакцій. Тому виникає необхідність застосування нових технологій, процедур, щоб забезпечити надійність та безпечність проведенням транзакцій (табл. 3.4).

Одним з найбільш широко використовуваних інструментів запобігання шахрайства при транзакції без пред'явлення карти є служба перевірки адреси або AVS, яка допомагає запобігати шахрайству проведення транзакцій з інших країн. Ця система зараз доступна тільки в США, Великобританії та Канаді.

Найбільший ефект варто очікувати від впровадження моделей штучного інтелекту AI-ML у діяльності банків України, зокрема під час проведення безготівкових розрахунків для запобігання шахрайств для транзакцій за кредитними картами з аналізом даних в реальному часі в якості системи раннього попередження. Модель AI-ML активно використовує австралійський центр звітності та аналізу транзакцій, що використовує інструменти штучного інтелекту для виявлення підозрілої діяльності.

Таблиця 3.4

Характеристика технологій для управління ризиками шахрайств при проведенні безготівкових розрахунків

№	Ризики	Технологія	Характеристика
1	Ризики транзакцій	AVS	Система перевірки числової адреси, яка зіставляє інформацію про клієнта з інформацією, що зберігається в файлі емітента карти. Технологія виконує дві основні функції: – запобігає шахрайство, підтверджуючи, що клієнт є законним власником картки, – допомагає запобігти поверненню платежів, надаючи додаткову інформацію для підтвердження особи клієнта.
2	Операційно-технологічний ризик	AI-ML та моніторинг транзакцій	Штучний інтелект аналізує змінні, оцінює ймовірність шахрайства при транзакціях з кредитними картами і при виникненні підозри ініціює запит зворотного зв'язку з клієнтом для з'ясування законності
3.	Ризики транзакцій, ризики ПВКІФТ	Програмне забезпечення для розпізнавання голосу / мови та розпізнавання обличчя для контролю за дотриманням вимог	Програмне забезпечення розпізнавання осіб через датчики відбитків пальців Touch ID використовується для нагляду за торгівлею та контролю за дотриманням вимог у банках для зменшення шахрайства, торгівлі інсайдерами та відмивання грошей.
4.	Ризики транзакцій	Автентифікація на основі місцезнаходження	Підтвердження особи через автентифікацію на основі місцезнаходження для запобігання шахрайств з мобільним банкінгом (через надсилання push-повідомлення на мобільний пристрій клієнта, що санкціонує транзакцію)

Джерело: розвинуто автором на основі опрацювання [34, 35, 36]

Розвиток біометричних технологій, що включають розпізнавання осіб через датчики відбитків пальців Touch ID, розпізнавання голосу,

автентифікацію на основі місцезнаходження відкриває нові можливості для новаторів в сфері безготівкових розрахунків. Використання даних технологій в банках сприяє зменшенню навантаження на дотримання вимог і в деяких випадках є ключовим для виконання вимог КҮС регуляторами.

Таким чином, в умовах пандемії банки повинні стрімко трансформувати свої цифрові бізнес-моделі з урахуванням нових обставин. З метою підвищення конкурентоспроможності банків та мінімізації шахрайських дій під час проведення безготівкових платежів основний акцент повинен бути зроблений на максимізацію використання інноваційних технологій, оновлення і модернізацію сервісів. Упровадження вказаних технологій в діяльності українських банків дозволить не лише мінімізувати ризики шахрайств, а й покращити результативність діяльності банків.

ВИСНОВКИ

Проведене наукове дослідження дало змогу сформулювати низку висновків теоретико-методичного та практичного характеру, котрі забезпечили досягнення встановленої мети.

1. Теоретичне узагальнення наукової літератури стосовно сутності безготівкових розрахунків дозволило визначити їх характеристичні ознаки та основні підходи до класифікації. Обґрунтовано дійшли висновку, що безготівкові розрахунки є розрахунками, що проводяться у сфері безготівкового грошового обігу і здійснюються шляхом списання коштів із банківського рахунку платника на банківський рахунок одержувача. Безготівкові розрахунки мають ряд переваг для учасників грошових відносин, що отримали свій розвиток в сучасних кризових умовах, сформованих під впливом пандемії COVID-19.

2. В результаті проведеного дослідження визначено основні структурно-функціональні складові системи безготівкових розрахунків, такі як мета, принципи, функції, форми та способи проведення розрахунків. Організація безготівкових розрахунків відповідно до даної системи дозволяє створювати комфортні умови для співпраці платників і одержувачів коштів за дотриманням розрахункової і договірної дисципліни, забезпечувати своєчасність та безпеку проведених розрахунків.

3. Встановлено, що основними тенденціями здійснення безготівкових розрахунків к країнам ЄС в умовах пандемії стало: 1) збільшення обсягів безготівкових розрахунків, що відбулося переважним чином за рахунок збільшення обсягів карткових платежів; 2) активний розвиток безконтактних форм та способів безготівкових розрахунків за допомогою смартфонів та інших NFC пристроїв, що пов'язане з прагненням мінімізувати ризики зараження під час пандемії; 3) долучення до безготівкових розрахунків клієнтів старшої вікової групи, що переважають в структурі населення Європи, незважаючи на їх консерватизм; 4) запровадження стимулюючих важелів, зокрема збільшення

ліміту безконтактних платежів картою без автентифікації клієнта, створення власної платіжної системи безготівкових розрахунків з охопленням всієї Європи.

4. Оцінка динаміки безготівкових розрахунків відповідно до стратегічних завдань розвитку фінансового ринку України в умовах пандемії показала:

- 1) пандемія та карантинні обмеження внесли зміни в платіжні звички громадян, що призвело до активізації попередніх тенденцій збільшення обсягів безготівкових розрахунків;
- 2) переважна більшість безготівкових розрахунків відбувається з використанням платіжних карток платіжних систем Mastercard та Visa (з наданням переваги безконтактним та тонізованим карткам);
- 3) збільшення обсягів готівкових коштів в обігу поза банками у зв'язку з посиленням невизначеності через карантин, скорочення схильності до купівлі товарів, зростанням соціальних виплат категоріям населення схильним до готівкових розрахунків, втратою населення довіри до влади під час пандемії;
- 4) Україна залишається країною-реципієнтом транскордонних переказів;
- 5) підтверджено тенденцію незворотності подальшого розвитку безготівкових розрахунків через впровадження інноваційних платіжних засобів і систем.

5. Удосконалено науково-методичний підхід оцінки впливу безготівкових розрахунків на ефективність діяльності банків. Для дослідження взаємозв'язку використано дані щомісячних фінансових звітів банків України 2011- 2020 рр. В результаті визначено, що зростання обсягів безготівкових розрахунків, кількості платіжних терміналів позитивно впливають на показники прибутковості діяльності банків. В той же час збільшення кількості банкоматів, має негативний вплив на ефективність діяльності банків.

6. Запропоновано рекомендації нівелювання ризиків шахрайств при здійсненні безготівкових розрахунків за рахунок впровадження інноваційних технологій (штучного інтелекту, біометрики тощо), оновлення і модернізацію сервісів, що дозволить не лише мінімізувати ризики шахрайств, а й покращити результативність діяльності банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Піхняк Т.А., Кобилецька М.А. Економічна сутність безготівкових розрахунків. *Молодий вчений. Економічні науки*. 2014. Вип. 6. С. 13-15. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/6/55.pdf> (дата звернення 10.12.2020)
2. Вовчак О. Д., Руцишин Н. М. , Т.Я.Андрейків. Кредит і банківська справа: підручник. Київ: Знання, 2008. 564с.
3. Дзюблюк О. В., Корнеєв В. В., В. І. Міщенко В. І та ін. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія/ за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В., 2017. 298 с.
4. Дянів Р.П. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. Київ: Міжнародна економічна фундація, 2002. 704 с.
5. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. Москва: Книжный мир, 1999. 895 с
6. Партин Г.О., Загородній А.Г. Фінанси підприємств: навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Знання, 2006. 379 с.
7. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04#top> (дата звернення: 11.12.2020).
8. Колесніченко В. Ф., Колодізев О. М. Гроші та кредит: підручник. Київ: Знання, 2010. 615 с.
9. Чайковський Я. І. Організація платіжних операцій банків : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 232 с.
10. Безклубий І.А. Банківські правочини: монографія. Київ: ВД «Ін Юрц», 2007, 456с.
11. Бехтер Л.А. Сутність та роль безготівкових розрахунків в господарській діяльності підприємства. *Економічний простір*. 2011. № 54. С. 151-155.
12. Weimert M., Saiag A. Covid-19 and european retail payments URL: <https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2020/jun/covid-19-and-european-retail-payments.pdf> (дата звернення 23.12.2020)

13. Костюнік О. В., Побережна В. В., Шляхи удосконалення безготівкових грошових коштів підприємств України. *Агросвіт*. 2017. №4. С. 53-56. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/4_2017/8.pdf (дата звернення 13.12.2020).
14. Фаюра Н. Д., Боднар Н. А. Стан та вдосконалення системи безготівкових розрахунків в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки* 2011. Випуск II (42). С. 368-373. URL: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2011/v2/NV-2011-V2_60.pdf (дата звернення 09.12.2020).
15. Кошонько О.В. , Капустяк Ю. І. Перспективи використання безготівкових розрахунків в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки. Гроші, фінанси і кредит*. 2016. №11. С. 713-718. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/150.pdf> (дата звернення 18.12.2020).
16. Лебедик Г.В., Максютенко Н.О., Яценко В.В. Стан та перспективи організації безготівкових розрахунків в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 22. С. 166-171. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/22-2016/38.pdf> (дата звернення 18.12.2020).
17. Non-cash payments volume URL: <https://worldpaymentsreport.com/non-cash-payments-volume-2/> (дата звернення 15.12.2020)
18. European central bank Statistical Data Warehouse URL: <https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000001386> (дата звернення 15.12.2020)
19. Panetta F. From the payments revolution to the reinvention of money URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2020/html/ecb.sp201127~a781c4e0fc.en.html> (дата звернення 15.12.2020)
20. So setzen sich Kontaktloses Bezahlen & Mobil Payment bei uns durch URL: <https://www.ing.de/ueber-uns/wissenswert/kontaktlos-bezahlen/> (дата звернення 15.12.2020)

21. Paiement : le déclin de l'argent liquide en France résumé en 3 chiffres URL: <https://www.moneyvox.fr/actu/82233/paiement-le-declin-de-argent-liquide-en-france-resume-en-3-chiffres> (дата звернення 15.12.2020)
22. Las tarjetas contactless y el móvil destronan al pago en efectivo en España URL: <https://www.itreseller.es/al-dia/2020/09/las-tarjetas-contactless-y-el-movil-destronan-al-pago-en-efectivo-en-espana> (дата звернення 15.12.2020)
23. Contactless card limits on Visa and MasterCard in Europe as of May 2020, by country: Statista URL: <https://www.statista.com/statistics/1117539/contactless-card-limits-of-visa-and-mastercard-in-europe-by-country/> (дата звернення 15.12.2020)
24. Забродина Е. Операция PEPSI URL: <https://rg.ru/2020/07/05/vedushchie-banki-es-sozdadut-sobstvennuiu-platezhnuiu-sistemu.html> (дата звернення 09.12.2020)
25. Річний звіт НБУ за 2019 рік URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4 (дата звернення 10.11.2020)
26. Беззаперечні тренди карткового ринку у 2020 році – розрахунки в Інтернеті та безконтактні платежі URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bezzaperechni-trendi-kartkovogo-rinku-u-2020-rotsi--rozrahunki-v-interneti-ta-bezkontaktni-plateji> (дата звернення 11.10.2020).
27. Обсяг готівки в обігу поза банками в 2020 році збільшився на 34,2% URL: <http://finbalance.com.ua/news/obsyah-hotivki-v-obihu-poza-bankami-v-2020-rotsi-zbilshivsya-na-342> (дата звернення 13.12.2020)
28. Луцик М. В Аналіз ринку безготівкових розрахунків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 42. С. 172-177. URL: http://www.vtei.com.ua/doc/2020/09_11_2020zb1.pdf (дата звернення 09.11.2020).
29. Звіт з оверсайта інфраструктур фінансового ринку 2019 рік URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-z-oversayta-infrastruktur-finansovogo-rinku-za-2019-rik> (дата звернення 12.11.2020).
30. Діяльність в Україні систем переказу коштів 9 місяців 2020 URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=PS_oversayt_per_kosht_graf_2020-9M.pdf (дата звернення 15.11.2020).

31. Маковоз О.С., Т. С. Передерій, Чмирь А. Ю. Система захисту інформації платіжних карт в Україні. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2017. №12(2). С.140–149.
32. Як шахраї адаптувалися до COVID-19: підсумки 2020 року URL: <https://psm7.com/uk/blogs/kak-moshenniki-adaptirovalis-k-covid-19-itogi-2020.html> (дата звернення 18.12.2020).
33. Коронавірусні «трюки» від карткових шахраїв URL: <http://www.uekka.org.ua/novina/koronav%D1%96rusn%D1%96-%C2%ABtryuki%C2%BB-v%D1%96d-kartkovih-shahrayiv.html> (дата звернення 18.12.2020).
34. How To Use An AVS Check To Reduce eCommerce Fraud & Protect Your Business URL: <https://www.merchantmaverick.com/what-is-avs-for-credit-card-processing/> (дата звернення 18.12.2020).
35. Innovation in risk management Canadian regulatory outlook for financial institutions in 2018 URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ca/Documents/risk/ca-Regulatory-Outlook-EN-WEB-AODA.pdf> (дата звернення 19.12.2020).
36. How digital innovations helped banks adapt during COVID-19 URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/08/how-digital-innovations-helped-banks-adapt-during-covid-19/> (дата звернення 19.12.2020).

ДОДАТКИ

Рис. 1. Ознаки класифікації безготівкових розрахунків

Джерело: [9]

Основні переваги та недоліки форм безготівкових розрахунків

Вид безготівкового документа	Перевага	Недолік
Платіжне доручення	Має універсальний характер. Використовується в розрахунках за різноманітними платежами. Найбільш проста і швидка схема документообігу.	Для платника: у разі попередньої оплати товарних операцій немає повної гарантії, що продукція, послуги, роботу будуть поставлені своєчасно і належної якості. Для одержувача коштів: затримання оформлення платником платіжного доручення через відсутність коштів на поточному рахунку.
Платіжна вимога-доручення	Має універсальний характер. Використовується в розрахунках за різноманітними платежами. Підвищує відповідальність суб'єктів розрахункових відносин за організацію розрахунків.	Швидкість оплати нижча у зв'язку з тим, що доручення на списання коштів надає платник. Можливість затримання платником згоди на оплату через відсутність коштів на поточному рахунку. Відсутність гарантій у одержувача отримати суму визначену у платіжній вимозі.
Акредитив	Найбільш безпечна та надійна форма розрахунків, гарантія того, що кошти на поточний рахунок зараховуються тільки після поставки товару за вказаною в договорі адресою; продавець матиме змогу використати кошти тільки після відвантаження продукції; для оформлення договору не є необхідним підпис гаранта.	Для покупця: на певний час гроші вилучаються з обігу. Для продавця: кошти неможливо використати до моменту поставки товару.
Розрахунковий чек	Для постачальника відносна швидкість розрахунків; висока швидкість одержання коштів на рахунок чекодержателя і відповідно прискорення обігу капіталу та зменшення дебіторської заборгованості. Для покупця високий ступінь гарантованості одержання товару в зв'язку з тим, що чек виписується та передається в момент одержання товару.	Обмеження розрахунків чеками, якщо суми платежів є значними, легкість підробки.
Платіжна вимога	Дозволяє перевірити виконання постачальником умов договору в частині номенклатури та якості продукції і заявити мотивовану вимогу від оплати.	Трудомісткість відмови від акцепту.
Інкасове доручення	Перехід права власності на товар до покупця здійснюється у момент одержання документів на нього.	Ризик не викупу товарних документів після того, як товар уже відправлений імпортеру; тривалий термін.

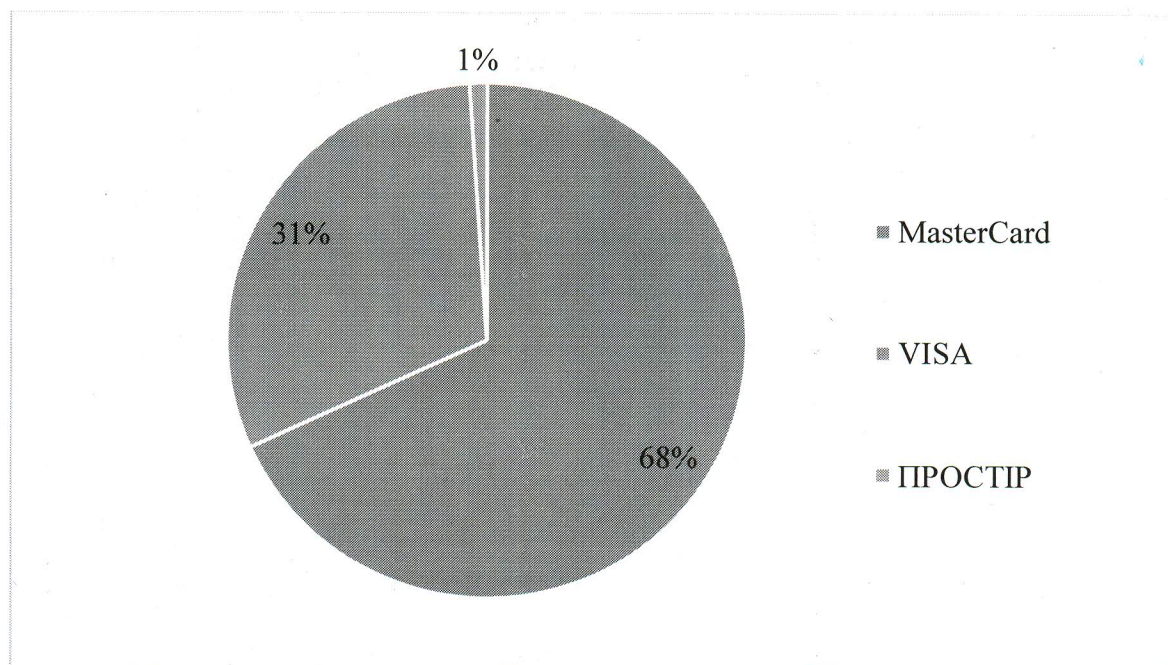

Рис. 1. Структура платіжних систем для активних карток, станом на 01.01.2020, %

Джерело: [25]

АНОТАЦІЯ

Робота під шифром «СМАРАГД» характеризується виключною актуальністю, оскільки розвиток національної економіки та її банківського сектору потребують ефективної системи безготівкових розрахунків, невід'ємною складовою якої є високотехнологічні інновації, економічність, безпека і доступність сервісів та високий рівень стійкості в кризових умовах, зокрема в умовах пандемії COVID-19.

Метою наукової роботи є узагальнення та систематизація теоретико-методичних засад системи безготівкових розрахунків, виявлення сучасних тенденцій і розробка пропозицій щодо розвитку безготівкових розрахунків у відповідь на виклики пандемії COVID-19.

Завдання дослідження. Досягнення поставленої мети визначило постановку та розв'язання таких завдань:

- розкрити наукові підходи до сутності безготівкових розрахунків;
- визначити структурно-функціональні компоненти системи безготівкових розрахунків;
- з'ясувати особливості здійснення безготівкових розрахунків в країнах ЄС;
- здійснити оцінку динаміки безготівкових розрахунків відповідно до стратегічних завдань розвитку фінансового ринку України;
- удосконалити науково-методичний підхід до оцінки впливу безготівкових розрахунків на ефективність діяльності банків;
- визначити рекомендації нівелювання ризиків шахрайств при здійсненні безготівкових розрахунків.

У процесі виконання наукової роботи було застосовано такі загальнонаукові та спеціальні методи: абстрактно-логічний, системний, компаративний, економіко-математичне моделювання, логічне узагальнення.

Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел. Повний обсяг наукової роботи – 27 сторінок, 7 таблиць, 6 рисунків. При написанні наукової роботи було використано 36 наукових джерела.

Ключові слова: система безготівкових розрахунків, електронні платіжні засоби, онлайн-транзакції, пандемія COVID-19.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ БЕЗГОТІВКОВИХ ПЛАТЕЖІВ ПІД ВПЛИВОМ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

СМАРАГД

Анотація В статті досліджено сучасні тенденції розвитку безготівкових платежів в Україні та країнах Європейського Союзу; визначено активне прискорення процесів переходу до безготівкових розрахунків під впливом карантинних обмежень та заходів безпеки пандемії COVID-19; з'ясовано основні проблеми проведення безготівкових платежів в Україні в сучасних умовах.

Ключові слова: безготівкові платежі, платіжні картки, платіжна інфраструктура, пандемія COVID-19.

Постановка проблеми. Система безготівкових розрахунків відіграє важливу роль у розвитку економік країн світу, сприяє зменшенню частки тіньового сектору економіки, скорочує витрати на обслуговування грошового обігу, підвищує інвестиційні можливості населення. Активне впровадження цифрових новітніх технологій, зручних для споживача сервісів сприяють розвитку ринку безготівкових

Аннотация. В статье исследованы современные тенденции развития безналичных платежей в Украине и странах Европейского Союза; определено активное ускорение процессов перехода к безналичным расчетам под влиянием карантина и мер безопасности пандемии COVID-19; выяснены основные проблемы проведения безналичных платежей в Украине в современных условиях.

Ключевые слова: безналичные платежи, платежные карты, платежная инфраструктура, пандемия COVID-19.

платежів. Криза, спричинена пандемією Covid-19 суттєво змінила повсякденність, проте прискорила низку вже існуючих тенденцій на ринку безготівкових платежів. Кількість безготівкових розрахунків як в Україні так і в світі останніми роками неупинно зростає і активний перехід до платіжних транзакцій через мережу Інтернеті та з використанням спеціальних програм, пристроїв, мобільних додатків в пері-

од пандемії прискорили перехід людства на безготівкові операції. Тому, дослідження сучасних тенденцій ринку безготівкових платежів з урахуванням впливу пандемії COVID-19 набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявність наукових публікацій, що досліджують теоретичні та практичні аспекти організації та функціонування ринку безготівкових платежів засвідчує актуальність та значимість даної тематики. Зокрема впливу електронних платежів на реальний сектор економіки присвячено праці А. Кувшинчікова, О. Мельничук, І. Пасічник, Т. Хайлова. Питанням організації та ключових проблем проведення безготівкових розрахунків займалися такі науковці як О. Мельник, А. Богданович, О. Дзюблюк, Трубін, Я. Чайковський. Зокрема І. Пасічник, С. Вязовий, [1] досліджували новітні форми безготівкових розрахунків у контексті підвищення конкурентоспроможності банків. В працях М. Луцик [2] проведено оцінювання впливу масштабу безготівкових операцій на економічне зростання країн.

Проте у світлі сучасних світових тенденцій під впливом пандемії та нестабільності вітчизняної економіки виникає необхідність детальніше дослідити та проаналізувати ключові аспекти даної теми.

Метою даної роботи є дослідження сучасних тенденцій ринку безготівкових платежів в Україні та країнах ЄС, з'ясування впливу пандемії COVID-19 на динаміку безготівкових платежів, визначення основних проблем розвитку безготівкових розрахунків в Україні.

Опис основного матеріалу дослідження. Сучасні світові тенденції за-

свідчують активне зростання обсягів глобальних безготівкових операцій. Зокрема період 2018-2019 років знаменувався найвищим показником зростання обсягів світових безготівкових платежів, що становив майже 14% і з досягнення обсягу 708,5 млрд операцій. Обсяг операцій на ринку безготівкових платежів Азіатсько-Тихоокеанського регіону перевершив обсяг на ринках Європи і Північної Америки і став лідером за обсягом безготівкових транзакцій в 2019 році з обсягом в 243,6 млрд. Зростання було обумовлено збільшенням обсягів використання смартфонів, бурхливим зростанням електронної комерції, впровадженням цифрових гаманців і інноваціями в сфері мобільних платежів. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні лідирують Китай, Індія та інші ринки Південно-Східної Азії зі зростанням обсягів безготівкових платежів 2019 році на 32% [3].

Загальна кількість безготівкових платежів, що включають всі види платіжних послуг в євро зоні на кінець 2019 року становила 98,0 млрд, що на 8,1% більше в порівнянні з попереднім роком і склала 162,1 трлн євро. У 2019 році безготівкові платежі в євро зоні становили 27% у точках продажів (52% у вартісному вираженні). Розширення обсягів безготівкових платежів відбулося переважним чином за рахунок збільшення обсягів карткових платежів, які в 2019 році зросли до 24% за обсягом та до 41% за вартістю. На рис. 1 представлено обсяги безготівкових платежів країн ЄС, що лідирують за кількістю проведених операцій. Першість з використання безготівкових операцій в ЄС належить Великій Британії, в якій на кінець 2019 року було проведено 30,261 млрд плате-

жів. Зростання обсягів безготівкових операцій протягом 2016-2019 років спостерігалось також в Іспанії (на 34,7%), Франції (на 19,16%), Німеччині (на 18,8%) [4].

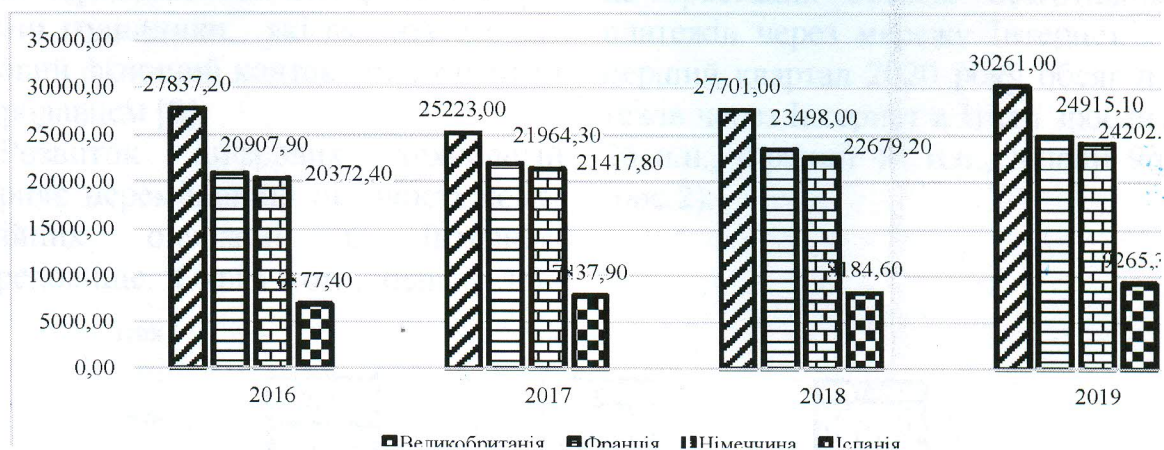

Рис. 1. Динаміка кількості безготівкових платежів в країнах ЄС упродовж 2016-2019 рр., млн шт.

Джерело: угруповано на основі [4]

Карантинні обмеження та заклики безпеки під час пандемії COVID-19 створили додаткові умови для активного переходу від готівки, яка є потенційним джерелом перенесення вірусу, до безготівкових способів проведення платежів. На думку члена правління Європейського центрального банку Фабіо Панетти «шок від COVID-19 пришвидшує тенденцію до цифровізації, що привело до зростання онлайн-транзакцій та безконтактних платежів». [5] В ході дослідження VISA було з'ясовано, що в Німеччині, незважаючи на невисоку популярність безконтактної оплати, в липні 2020 року 38% респондентів заявили, що з початку кризи COVID-19 збільшили використання даного способу розрахунку, а саме 55% респондентів стверджували, що не контактували ні з спеціалізованими пристроями, ні з готівкою при оплаті. А в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року загальна кількість користувачів зросла на 12% [6].

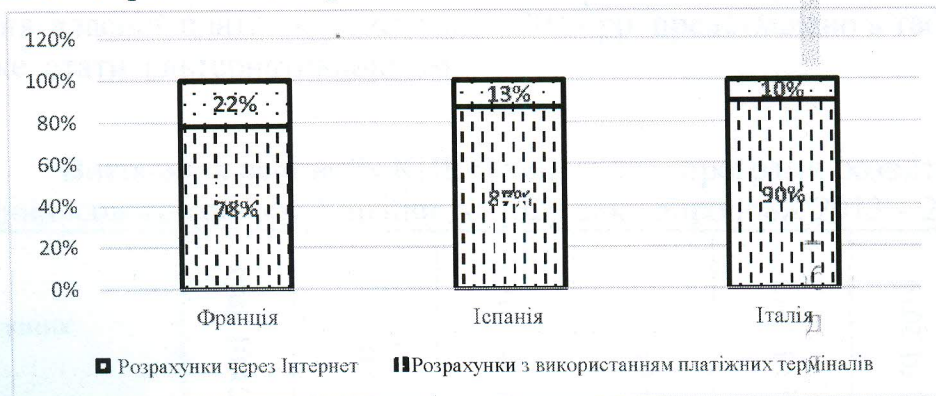
Дослідження проведені ЄЦБ у Франції показали, що в липні 2020 року 39% респондентів скоротили використання готівки, а 49% платять більше безконтактними картками. 44% французьких респондентів вважають, що банкноти є невід'ємним чинником передачі вірусу [7].

Активне проведення безготівкових платежів через безконтактні засоби під час пандемії COVID-19 в країнах ЄС слугує скороченням кількості АТМів, нарощенням кількості POS-терміналів та переходом до платежів онлайн чи в торгівельних мережах як із використанням безконтактних карток, так і за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв, що зумовлено безпекою, швидкістю та зручністю таких операцій. Зокрема, в Іспанії за даними дослідження Cash Report, у суспільстві до коронакризи 87% платежів було здійснено готівкою. Під час пандемії 47% іспанців заявили, що збільшили використання цифрових платежів, і що 48% продовжать роби-

ти це протягом наступних 6-9 місяців. Причому 66% іспанців надають перевагу безконтактним карткам, платежам через мобільні телефони або розумні годинники, які гарантують нульовий фізичний контакт між клієнтом і продавцем [8].

Розвиток цифрових технологій сприяє переміщенню більшості комерційних операцій в Інтернет-середовище. Окрім того, період лок-

дауну, що значно обмежив можливості пересування громадян в європейських країнах став додатковим поштовхом до зростання обсягів безготівкових платежів через мережу Інтернет. За перший квартал 2020 року обсяг платежів через Інтернет в Італії зросли на 26 п.п., Франції 14 п.п., Іспанії 9п.п. (рис.2).

а) 2019 р., %

б) квітень 2020 р., %

Рис.2. Структурний розподіл способів проведення безготівкових операцій в країнах ЄС упродовж 2019 - квітень 2020 рр.,%

Джерело: сформовано на основі [9]

Позитивно на збільшення обсягів безготівкових платежів в країнах ЄС у 2020 році вплинуло збільшення ліміту безконтактних платежів картою, що не потребують автентифікації клієнта. На кінець 2019 року в Європі було 6

країн, де ліміт безконтактних платежів становив 30 євро і вище. В травні 2020 року вже 17 країн ЄС збільшили безконтактні ліміти до максимального обсягу в 50 євро за транзакцію, а Велика Британія (ліміт 51 євро), Болгарія

(ліміт 51 євро) та Швейцарія (ліміт 76 євро), перевищила його [10].

Окрім того, експерт визнають, що саме пандемія COVID-19, яка принесла невизначеність і нові ризики у світову фінансову сферу, послужила імпульсом для кооперації європейських банкірів. Найбільші 16 фінансових інститутів, з п'яти країн Євросоюзу – Німеччини, Франції, Нідерландів, Бельгії та Іспанії – домовилися про створення власної платіжної системи, яка може стати альтернативною аме-

риканським. Система «Європейська платіжна ініціатива» (Pan-European Payment System Initiative, або PEPSI) передбачає управління всіма формами безготівкових розрахунків з охопленням всієї єврозони [11].

Розвиток безготівкових розрахунків стрімко відбувається і в Україні. Показники виконання основних КПЕ Комплексної програми розвитку фінансового сектору України за 2013 – 2019 рр. представлено в табл. 1 [12].

Таблиця 1

Виконання основних КПЕ Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року впродовж 2013 – 2019 рр.

Показник	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020
Рівень готівки в економіці (М0/ВВП)	17,8%	14,6%	13,5%	11,1%	10,3%	9,7%	≤9,5%
Рівень безготівкових розрахунків	25,0%	31%	35%	39,3%	45%	50,3%	55%

Джерело: [13]

Історично протягом багатьох років в Україні спостерігався чіткий ріст показника М0. За рахунок розвитку системи безготівкових платежів відбувається зменшення рівня готівки в економіці України, зокрема цей показник знизився з 17,8% на початку 2014 року до 9,5% станом на 1.01.2020. Також невинно зростає рівень безготівкових розрахунків, який за період 2014-2019 років зріс на 30 п.п. й на кінець 2019 року склав 55%. Пандемія та карантинні обмеження пришвидшили зміни в платіжних звичках громадян у бік безготівкових розрахунків. Українці активніше переходять на безготівкові

платежі та частіше користуються послугами електронної комерції. Попередньо, впродовж 2015-2019 років відбувалося збільшення обсягу операцій (безготівкових та отримання готівки) з використанням платіжних карток. Так, зростання обсягу операції з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками на кінець 2018 року зріс на 26,6%, на кінець 2019 року – на 29,16%. (рис.3). І лише за дев'ять місяців 2020 року, у період пандемії, обсяг зріс на 18,0%, якщо порівнювати з аналогічним періодом 2019 року і становив 4310,2 млн шт., а їхня сума – 2807,9 млрд грн.

За кількістю та сумою в операціях з використанням карток в Україні переважають саме безготівкові операції. За підсумками 2018 року обсяг безготівкових операцій становив 45,1%, на кінець 2019 року – 50,3% і за 9 місяців періоду пандемії 2020 року – 55,2% від суми усіх операцій із картками або 1550,1 млрд грн. Кількість безготівкових операцій становила на кінець 2019 року 4167,1 млн. шт. (82,4%), тобто 82

із 100 операцій із платіжними картками були безготівковими. За період 9 місяців 2020 року цей показник вже досяг 86 зі 100 операцій з платіжними картками. Водночас кількість операцій з отримання готівки з платіжних карток в 2020 році зменшилася на 11,3%, а сума – на 3,3% проти дев'яти місяців 2019 року [14].

а) кількість операцій, млн. шт.

б) сума операцій, млрд. грн.

Рис. 3. Динаміка кількості та суми операцій з використанням платіжних карток упродовж 2015-2019 рр. в Україні

Джерело: сформовано на основі [13]

Карантинні обмеження та заклики безпеки під час пандемії підвищили популярність безконтактних платежів із використанням безконтактних та

токенізованих карток (за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв). Станом на 1.01.2019 кількість безконтактних платіжних карток в

Україні зросла на 44%, порівняно з попереднім періодом і становила 4,0 млн шт. У 2020 році приріст був також стрімкий, адже у вересні 2020 року для здійснення операцій були використані 11,5 млн безконтактних карток. Це на 51% більше, якщо порівняти з січнем цього ж року. Кількість токенизованих карток, якими українці користувалися для здійснення операцій у вересні 2020 року становила майже 3,4 млн шт. Це на 50% більше, якщо порівнювати з січнем 2020 року [14].

В 2020 році помітно змінюється динаміка структурного розподілу безготівкових операцій за способом проведення (рис. 4.). Згідно з даними НБУ на кінець 2019 р. понад половину кількості безготівкових операцій проводилось з використанням платіжних терміналів (51,2%), їхня сума становила 28,5% усіх безготівкових операцій. Водночас понад третина безготівкових операцій (35,9%) було проведено черз мережу Інтернет. За 9

місяців 2020 року структурний розподіл зберігався, проте відбулося нарощення обсягів операцій через Інтернет (36,3%) та переказів з карти на карту (12,3%).

Платіжна інфраструктура безготівкових платежів в Україні продовжує розширюватися. В період пандемії кількість суб'єктів господарювання, які приймають платіжні картки, до кінця вересня 2020 року зросла на третину (на 31,7%) – до майже 316,4 тисяч. Крім того, з початку 2020 року кількість торговельних POS-терміналів також зросла – на 7,9% (до 360,4 тис. од.). Водночас понад 85% від усіх торговельних POS-терміналів забезпечують безконтактну оплату. Кількість платіжних терміналів у торговельній мережі (контактних та безконтактних) у розрахунку на 1 млн постійного населення України на 01 жовтня 2020 року становила 9,0 тис. штук (станом на початок року – 8,4 тис. штук) [13].

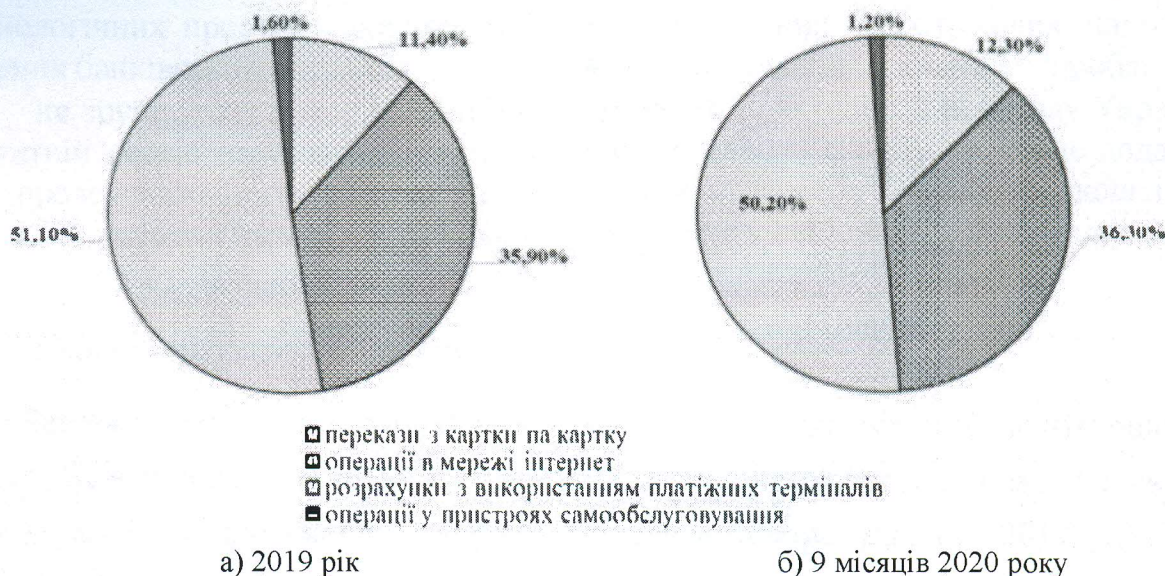

Рис. 4. Структура способу проведення безготівкових операцій з використанням карток в Україні, %

Джерело: сформовано на основі [13-14]

Сучасні тенденції в Україні та в світі причинені карантинними обмеженнями, заходами безпеки в умовах пандемії COVID-19 прискорили тенденції переходу до cashless економіки, проте не знівелювали більшість проблем з якими стикаються як фінансові установи так і населення під час проведення безготівкових платежів. Зокрема, в Україні основними з них є:

– активний перехід до електронних платежів підвищує ризики кібератак та шахрайств, ставить під загрозу процеси обробки та зберіганням фінансової та особистої інформації;

– недостатній рівень доступу населення до платіжної інфраструктури, відсутність достатньої кількості POS терміналів чи інших засобів розрахунку, низький рівень якості або повна відсутність Інтернет з'єднання в певних точках продажу чи сільській місцевості;

– не достатній рівень довіри населення до банківських установ та безпеки використання інноваційних технологічних пристроїв під час проведення банківських операцій;

– не зручності у використанні, недостатній сервіс підтримки пристроїв для проведення безготівкових платежів, ризики втрати можливості

здійснення платежу при повному відключенні електроенергії;

– в період пандемії проблематика тривалості існування вірусів на пластикових поверхнях електронних платіжних засобів та пристроїв масового використання.

Висновок. Сучасні тенденції розвитку економік світу характеризуються подальшою відмовою від готівкового обігу та зростанням обсягів безготівкових платежів. У 2020 році одним з головних чинників впливу на економічні процеси виявився фактор розповсюдження пандемії COVID-19. У відповідь на пандемію відбулись суттєві зміни у життєдіяльності багатьох держав світу, у тому числі і в Україні. Загалом вважаємо, що заходи пов'язанні з безпекою життєдіяльності населення під час пандемії стали додатковим стимулом для розвитку ринку безготівкових платежів. Однак вказані процеси не знівелювали більшість проблем з якими стикаються як фінансові установи так і населення під час проведення безготівкових платежів. Подолання вказаних проблем призведе до активного переходу України до cashless економіки, стане додатковим джерелом залучення коштів населення у національну економіку.

Список використаної літератури

1. Пасічник І.В., Вязовий С.М., Лозовий С.В. Новітні форми безготівкових розрахунків у контексті підвищення конкурентоспроможності банків. *Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку»*. 2019. №37. С.637-642.

2. Луцик М. Аналіз ринку безготівкових розрахунків. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/42-2020/32.pdf>. (дата звернення 04.12.2020).
3. Non-cash payments volume URL: <https://worldpaymentsreport.com/non-cash-payments-volume-2/> (дата звернення 04.12.2020).
4. European central bank Statistical Data Warehouse URL: <https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000001386> (дата звернення 04.12.2020).
5. Panetta F. From the payments revolution to the reinvention of money URL: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2020/html/ecb.sp201127~a781c4e0fc.en.html> (дата звернення 04.12.2020).
6. So setzen sich Kontaktloses Bezahlen & Mobil Payment bei uns durch URL: <https://www.ing.de/ueber-uns/wissenswert/kontaktlos-bezahlen/> (дата звернення 04.12.2020).
7. Paiement : le déclin de l'argent liquide en France résumé en 3 chiffres URL: <https://www.moneyvox.fr/actu/82233/paiement-le-declin-de-argent-liquide-en-france-resume-en-3-chiffres> (дата звернення 04.12.2020).
8. Las tarjetas contactless y el móvil destronan al pago en efectivo en España URL: <https://www.itreseller.es/al-dia/2020/09/las-tarjetas-contactless-y-el-movil-destronan-al-pago-en-efectivo-en-espana> (дата звернення 04.12.2020).
9. Weimert M., Saiag A. Covid-19 and european retail payments URL: <https://www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2020/jun/covid-19-and-european-retail-payments.pdf> (дата звернення 04.12.2020).
10. Contactless card limits on Visa and MasterCard in Europe as of May 2020, by country: Statista URL: <https://www.statista.com/statistics/1117539/contactless-card-limits-of-visa-and-mastercard-in-europe-by-country/> (дата звернення 04.12.2020).
11. Забродина Е. Операция PEPSI URL: <https://rg.ru/2020/07/05/vedushchie-banki-es-sozdadut-sobstvennuiu-platezhnuiu-sistemu.html> (дата звернення 04.12.2020).
12. Чотири роки Реформи фінансового сектору URL: https://fsr.org.ua/sites/default/files/imce/4_roky_reformy_final.pdf (дата звернення 29.10.2020).
13. Річний звіт НБУ за 2019 рік URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4 (дата звернення 04.12.2020).

3. Lerner J. The new new financial thing: The origins of financial innovations. *Journal of Financial Economics*. 2006. № 79.2. С. 223–255.
4. Єгоричева С. Б. Інноваційна діяльність комерційних банків: стратегічні аспекти : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2010. 348 с.
5. The DFS Observatory. Legal & Regulatory Database / Columbia Business School. URL : <https://dfsobservatory.com/content/regulatory-sandboxes>.
8. Розвиток фінансового сектору. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. URL : <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy>.

УДК 336.74

ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТІЖНИХ ЗАСОБІВ В КОНТЕКСТІ СТИМУЛЮВАННЯ ОБСЯГІВ БЕЗГОТІВКОВИХ ПЛАТЕЖІВ

СМАРАГД

Актуальність організації безготівкових розрахунків пов'язана з тим, що в сучасних умовах окреслилася гостра потреба у вивченні і запровадженні усіма учасниками ринкових відносин механізмів функціонування різних форм безготівкових розрахунків. Безготівкові розрахунки з використанням сучасних електронних платіжних засобів стають особливо актуальними за умов сучасної ринкової економіки, активного розвитку електронної комерції, сучасних змін у проведенні торгівельних операцій та банківського обслуговування під впливом спалаху пандемії COVID-19.

Поняття спеціального електронного платіжного засобу визначається як платіжний інструмент, що надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ [1]. Він включає в себе такі інструменти, як платіжні картки та мобільні платіжні інструменти (тобто платіжні засоби, реалізовані в апаратно-програмному середовищі мобільного телефону або іншого бездротового пристрою користувача). Здебільшого, такий платіжний інструмент має формат смарт-картки, яка є носієм спеціального персоніфікованого платіжного додатку [2].

Визначення сутності поняття «платіжна картка» міститься у працях багатьох українських учених-економістів. Так, на думку Бланка І. О. платіжна картка — це іменний фінансовий документ у формі пластикової магнітної картки, виданий комерційним банком (або іншою фінансово-кредитною установою) для здійснення розрахунків у безготівковій формі за придбані товари та надані послуги [3].

З огляду на те, що сьогодні людство бореться з пандемією COVID-19, кількість безготівкових розрахунків у 2020 р. значно зростає як в Україні, так і у світі загалом, оскільки влада країн закликає людей до зменшення користування готівкою, яка потенційно може бути носієм вірусу. Завдяки технологіям можна замовляти та оплачувати продукти, товари, послуги онлайн, тому не обов'язково відвідувати банківські відділення, щоб здійснювати комунальні платежі чи купувати валюту тощо. Все це ви можете зробити, навіть не виходячи з дому [4].

У 2019 році існувала тенденція до збільшення обсягу операцій (безготівкових та отримання готівки) з використанням платіжних карток. Так, кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, досягла 5 057,3 млн шт. (на 29,2 % більше, ніж у 2018 році), а їхня сума — 3 576,7 млрд грн (на 24,3 % більше, якщо порівняти з попереднім періодом) [5].

Більшість цих операцій здійснено у власній мережі українських банків–емітентів (60,6 % від кількості та 78,5 % від суми усіх операцій з картками). У мережах інших банків–резидентів здійснено 35,9 % від кількості та 17,3 % від суми операцій з картками. За межами України обсяг операцій з картками, емітованими банками–резидентами, залишався незначним та становив 3,5 % від кількості та 4,3 % від суми усіх операцій з картками. Водночас операції з картками, емітованими банками–нерезидентами, на території України склали лише 1,2 % від кількості та 2,0 % від суми усіх таких операцій [5].

За кількістю та сумою в першому кварталі 2020 року переважали саме безготівкові операції. Так, кількість безготівкових операцій становила 1 183,2 млн шт. (85,4 % усіх операцій), а сума — 503 млрд грн або 54,6 % від суми усіх операцій із картками (торік, за підсумками першого кварталу, показник становив 49,7 %) [6].

Така ситуація з безготівковими розрахунками тісно пов'язана із стійкістю економіки та збільшенням її прозорості. Упродовж останніх 5 років кількість безготівкових операцій зросла на 24 відсоткових пункти. За цей же час рівень тіньової економіки зменшився з 43 % до 28 % ВВП, що підтверджує її прямий зв'язок із кількістю готівки в державі. Існує властивість, що від збільшення карткових платежів на терміналах на 1 % від ВВП, пасивна тіньова економіка країни (коли ініціатор готівки – продавець) зменшиться в середньому на 0,037 %. Для України це означає додаткові 2 млрд грн до бюджету. Для порівняння — саме стільки уряд запланував виділити на доступні кредити для бізнесу у 2021 році [7].

Згідно з даними НБУ в 2019 р. понад половину кількості безготівкових операцій з використанням платіжних карток (51,2 %) здійснено у торговельній мережі, їх обсяг становив 28,5 % усіх безготівкових операцій. Водночас понад третина цих операцій (36,1 % кількості, 35,9 % суми) – операції з використанням безконтактної технології оплати. Крім того, 42,4 % від суми безготівкових операцій з використанням платіжних карток — це переказ з картки на картку, їхня кількість складала 11,4 % [5].

Українцям подобається зручність, швидкість та безпечність безконтактних платежів (як з використанням безконтактних карток, так і за допомогою смартфонів та інших NFC–пристроїв), тому вони все частіше користуються безконтактними та токенованими картками.

Так, у березні 2020 року для операцій було використано 8,9 млн безконтактних платіжних карток. Це на 16,0 % більше порівняно з січнем 2020 року. Кількість активних токенованих платіжних карток, у березні 2020 року становила майже 2,5 млн шт. Це на 11,2 % більше, якщо порівнювати з січнем 2020 року. Загалом третина платіжних карток (31,0 % або 11,3 млн шт.), із застосуванням яких були здійснені видаткові операції у березні 2020 року, — це безконтактні та токеновані картки [6].

Проте, незважаючи на позитивну динаміку, на шляху розвитку безготівкових розрахунків є певні перепони. Зокрема, ними є:

- слабкий рівень законодавчої бази;
- відсутність інтересу в особи, яка займається підприємницькою діяльністю, до введення безготівкових розрахунків у власну справу;
- недостатній рівень розвитку інфраструктури безготівкових операцій;
- слабкий рівень фінансової грамотності громадян;
- наявний невисокий рівень платоспроможності населення;
- недовіра населення до банківських установ та той факт, що більшість сум грошових коштів проводиться за рахунок готівкових [8].

Отже, на даному етапі Україна потребує значних структурних зрушень у напрямі вдосконалення системи безготівкових розрахунків, що надасть змогу державі контролювати систему грошових потоків і виводити грошові кошти з тіні.

Основними шляхами вдосконалення організації безготівкового грошового обороту на рівні держави є необхідність :

- вдосконалювати нормативно–правову базу щодо регламенту функціонування системи безготівкових розрахунків,

– створити дієву системи контролю за здійсненням безготівкових операцій та оформлення розрахункових документів;

– здійснювати постійний пошук нових механізмів організації безготівкових розрахунків, які б дозволяли на економічній основі подолати кризові явища і процеси у грошовій сфері [9].

Основними шляхами вдосконалення організації безготівкового грошового обороту на рівні банківських установ є необхідність:

– створення інструментів та механізмів заохочення клієнтів до використання безготівкових розрахунків,

– удосконалювати електронні платіжні засоби через активне впровадження високотехнологічного досвіду розвинених країн;

– гарантувати безпеку при здійсненні безготівкових операцій.

Реалізація вищезазначених заходів призведе до вдосконалювання системи безготівкових розрахунків, збільшить попит, забезпечить залучення готівки в банківські установи, що надасть змоги легалізувати та вивести з обороту значні суми коштів. Щодо суб'єктів підприємництва, то ці кроки забезпечать контроль за всіма господарськими операціями контрагентів і зведуть до мінімуму можливості приховування доходів від фіскальних органів [9].

Отже, сучасні проблеми та тенденції, зокрема, ті що виникли під впливом спалаху пандемії стимулюють до збільшення обсягів безготівкових розрахунків, зокрема через платіжні картки чи NFC–пристрої. Останнім часом все більша кількість населення здійснює покупки та оплачує платежі онлайн, не виїжджаючи з дому, адже це безпечно та зручно. Проте, існують певні проблеми на шляху розвитку безготівкових розрахунків, зокрема ймовірність викрадення даних, втрати коштів, не достатньо розвинена законодавча база та інші негативні моменти. Подолання вказаних проблем призведе до вдосконалювання системи безготівкових розрахунків та збільшення їх обсягів.

Список використаних джерел

1. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>.
2. Богданович А. С. Безготівкові розрахунки із використанням електронних платіжних засобів як комплексний правовий тубінститут. Часопис Київського університету права. 2013. № 4. С. 391–394. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_95.
3. Бланк И. А. Словарь–справочник финансового менеджера. Киев : «Ника–Центр»; Эльга, 1998. 480 с.
4. Лудик М. В Аналіз ринку безготівкових розрахунків. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2020. Вип. № 42. С. 171–177. URL : [/https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-42-30](https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-42-30).
5. Річний звіт НБУ за 2019 рік. Національний банк України : веб–сайт. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2019.pdf?v=4.
6. За кількістю та сумою в Україні переважають безготівкові операції Національний банк України : веб–сайт. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/za-kilkistyut-ta-sumoyu-v-ukrayini-perevajayut-bezgotivkovi-operatsiyi>.
9. Пігулка для економіки: як cashless впливає на фінансове здоров'я України. URL : <https://www.epravda.com.ua/projects/interkassa/2010/10/8/666073/>.
10. Пасічник І. В., Вязовий С. М., Лозовий С. В. Новітні форми безготівкових розрахунків у контексті підвищення конкурентоспроможності банків. Інфраструктура ринку. 2019. № 37. С. 637–642.
11. Хайлова Т. В., Кувшинчикова А. С. Деякі питання безготівкових розрахунків і шляхи їх вирішення. Економіка та право. 2014. № 1. С. 103–107.

Перший
Український

ДОВІДКА
про впровадження результатів наукової роботи
СМАРАГД
на тему «Розвиток системи безготівкових розрахунків в умовах
пандемії COVID-19»

Система безготівкових розрахунків відіграє важливу роль у розвитку економік країн світу, сприяє зменшенню частки тіньового сектору економіки, скорочує витрати на обслуговування грошового обігу, підвищує інвестиційні можливості населення. В банківській сфері використання безготівкових розрахунків не лише призводить до економії витрат на проведення банківських операцій, прискорення їх здійснення, підвищенні контролю банків за рухом коштів, а й підвищує можливість здійснення безпечних платежів. Криза, спричинена пандемією Covid-19 суттєво змінила повсякденність та прискорила низку вже існуючих тенденцій на ринку безготівкових розрахунків.

Тому наукова робота на тему «Розвиток системи безготівкових розрахунків в умовах пандемії COVID-19» є актуальною і викликає інтерес.

Пропозиції щодо розвитку безготівкових розрахунків у відповідь на виклики пандемії COVID-19 мають практичне значення в діяльності банку. Найбільшу у цьому аспекті теоретичну та практичну цінність мають наступні положення наукової роботи: 1) науково-методичні підходи до оцінки впливу безготівкових розрахунків на ефективність діяльності банків; 2) практичні рекомендації нівелювання ризиків шахрайств при здійсненні безготівкових розрахунків; 3) обґрунтуванні тенденцій незворотності подальшого розвитку безготівкових розрахунків через впровадження інноваційних платіжних засобів та систем.

Керуючий ВІДДІЛЕННЯМ №2
«ПУМБ» В І

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

вул. 1

e-mail: c

тел./факс: +38(С

Код ЄДРПОУ 34716922

20.01.2021 № 04-008/14 на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження

Результати наукової роботи здобувача вищої освіти **СМАРАГД**
на тему: «Розвиток системи безготівкових розрахунків в умовах
пандемії COVID-19» впроваджені в освітній процес

при викладанні

дисциплін:

1) «Банківська система (Рівень В - Банківські операції)» в темі «Операції банків з обслуговування безготівкового платіжного обороту» – визначення структурно-функціональних компонентів системи безготівкових розрахунків, обґрунтування переваг безготівкових розрахунків для учасників грошових відносин в кризових умовах пандемії.

2) «Економічний аналіз (рівень В – Аналіз банківської діяльності)» в темі «Аналіз банківських послуг» – удосконалення науково-методичних підходів до оцінки впливу безготівкових розрахунків на ефективність діяльності банків.

Заступник директора

Завідувач кафедри